

СПИСАНИЕ ЗА БИБЛИОТЕЧНА ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

БИБЛИОТЕКА

ИЗДАНИЕ НА НАРОДНАТА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“

3'2008 ГОДИНА XV

ISSN 0861-847X

СПИСАНИЕ ЗА БИБЛИОТЕЧНА ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

БИБЛИОТЕКА

ГОДИНА XV. 3'2008

ГЛАВЕН РЕДАКТОР АЛЕКСАНДРА ДИПЧИКОВА

РЕДАКТОР ПЕТЪР ВЕЛИЧКОВ

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ: АЛЕКСАНДЪР ДИМЧЕВ, АНЕТА ДОНЧЕВА,
АНИ ГЕРГОВА, АНТОАНЕТА ТОТОМАНОВА, БОРЯНА ХРИСТОВА,
ДОНКА ПРАВДОМИРОВА, ЕЛЕНА ЯНАКИЕВА, ЕЛИСАВЕТА МУСАКОВА,
НИНА ШУМАНОВА, СТОЯНКА КЕНДЕРОВА
ДИЗАЙН АНИ КОЛЧЕВА

ПЕЧАТНИ КОЛИ 4. ФОРМАТ 16 / 70 X 100. ТИРАЖ 360.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“. 1037 СОФИЯ.

бул. „ВАСИЛ ЛЕВСКИ“ 88

ТЕЛЕФОНИ НА РЕДАКЦИЯТА: 988 28 11 (304, 206).

E-mail dipchikova@nationallibrary.bg; peturveli4kov@abv.bg

ПЕЧАТНИЦА НА НБКМ. СОФИЯ 2008

РЪКОПИСИ НЕ СЕ ВРЪЩАТ. ISSN 0861-847X

Хонорари не се изплащат. Всеки автор получава по 1 брой от списание „Библиотека“, в който е поместен негов текст.

Приемен ден за автори — сряда от 14 до 15 часа.

С ъ д ъ р ж а н и е

Професия

АЛЕКСАНДЪР ДИМЧЕВ

5 Българските библиотеки
между европейските поли-
тики и локалните практики

Дарението

БОЙКА ПЪРВАНОВА

23 Теодор Димитров –
непознат в България,
познат в света

Лица

БОРЯНА ХРИСТОВА

37 Няколко думи за академик
проф. д-р Ал. Младенович

Минало

СТОЯН ШИВАРОВ

40 Периодичният печат на
османотурски език, издаван
в България през 1878–1944 г.

РАДОСЛАВ СПАСОВ

48 Църковна организация на
Католическа Никополска
епархия в българските земи
1648–1878 г.

Предстоящо издание

56 Книгата
и нейното „лице“

57 Арменски жития

Отклик

ДОНКА ПРАВДОМИРОВА

58 Библиографски портрет
на проф. Владко Мурдаров

ЕЛХА ДЕНЕВА

62 Библиографски
справки

БЪЛГАРСКИТЕ БИБЛИОТЕКИ МЕЖДУ ЕВРОПЕЙСКИТЕ ПОЛИТИКИ И ЛОКАЛНИТЕ ПРАКТИКИ

АЛЕКСАНДЪР ДИМЧЕВ

Настоящата статия има за задача да открие по-важни характеристики и политики в развитието на библиотечния сектор в Европейския регион. Дават се оценки и се представят характерни тенденции, свързани с развитието на българските библиотеки в периода на прехода. Целта е не да се направи сравнителен анализ по параметри между двата подхода в развитието на библиотеките – европейския модел и българския. Очевидно е, че за разглеждания период това са несъвместими неща. Колкото и да изглежда наивистично, авторът си поставя като идея да представи на институции и лица, отговорни за развитието на българските библиотеки, да решат кой от двата пътя е по-добър за обществото, и по кой от тях да вървим.

1. Библиотеките в Европа

Библиотеките продължават да бъдат най-широко разпространените културни и информационни институции в Европейския регион. Те имат изключително сериозен опит. Доказали са своето място в посрещането на потребностите от информация за различни цели на населението и на публичния сектор. Ползват се с широката подкрепа и доверието на обществото. Те се смятат и за най-демократичните институции, благодарение на възприетите принципи и норми на работа. Особена е заслугата им за облекчаване и разширяване достъпа на гражданите до информацията и за развитието на образованието, науката, икономиката, технологиите и качеството на живот. Имат базова роля за запазване на културното наследство. Библиотечните фондове в отделните страни отразяват културните им идентичности.

Според данни за 2001 г. от статистическата база данни за библиотеките (LibEcon) в Европа функционират 224 000 библиотечни точки, които обслужват около 139 милиона регистрирани читатели – почти една трета от цялото население. В тях работят 374 000 души щатен персонал. Посещенията в библиотеките са 3 171 315 826, средно по 7.0 посещения на глава от населението. Броят на заетите материали е 3 324 238 175, което възлиза на 7.3 на глава от населението. Интересна е картата на регистрираните читатели на библиотеките в Европейския регион. В скандинавските страни, Великобритания и др. читатели на библиотеките са около 60% от гражданите им. Докато в южната част на нашия континент нещата са по-различни. Така например в Испания, Италия, Португалия, Гърция този показател е около 15–17%.*

Библиотеките са и много сериозен бизнес-субект на книжния и информационния пазар. Установено е, че те закупуват около 60–70% от издаваните книги, останалите – около 20%, се закупуват от частни лица, около 10–20% е нереализираната продукция. Ежегодно библиотеките набавят литература за своите колекции за около 6 милиарда евро. Те са и най-сериозният пазар на бази данни в областта на научното знание. Това прави книжният и информационният сектор силно зависими и заинтересовани от развитието на библиотеките. Последните са и активен пазар на софтуер, медийни продукти и информационни технологии.

II. Политика по отношение развитието на библиотечния сектор в Европейския съюз

Двадесет и първи век е век на глобализацията. Според специалистите глобалното общество и новите информационни технологии (НИТ) правят институциите много динамични. Те са подвластни на бързи промени, което създава и определена несигурност по отношение на функционирането, развитието и съществуването на някои от тях. Те трябва да реагират много динамично и гъвкаво на промените и на очакванията от страна на обществото и бизнеса.

Библиотеките като част от публичните агенции също се променят. Измененията и предизвикателствата в света на информацията, интернет средата и „икономиката на знанието“ налагат адаптиране към нови роли и модели на развитие и действие. Полагат се сериозни усилия за съобразяване с новите реалности и потребности и за утвърждаването на библиотеките като опорни центрове за информиране на населението.

Особено актуални за разширяване достъпа до информацията и за засилване значението на библиотеките в обществото са предлаганите насоки за развитието им, отразени в документите на ЮНЕСКО, Международната федерация на библиотечните асоциации (ИФЛА), Европейското бюро на библиотечните, информационните и документационните асоциации (ЕБЛИДА) и други международни организации.

На подобен принцип при развитието на библиотеките и информационния сектор се основава и политиката в Европейския съюз (ЕС).

Общите стратегии за развитието на библиотечния сектор в Европейския съюз набират скорост след 80-те години на миналия век.

На първо място действията за развитието на библиотеките са в контекста на определени политики за развитие на Европейския съюз:

- политически инициативи за развитието на информационното общество;
- рамкови програми на Европейския съюз за научни изследвания и развитие;
- законодателство;
- специализирани програми и проекти за развитие на информационния сектор;
- програми за междусекторно сътрудничество;
- проекти за библиотеки;
- конференции, форуми, документи, препоръки и др.

На следващо място в контекста на целенасочено провеждани политики в отделните европейски страни към информационния сектор, библиотеките и други близки области са:

- национални програми за развитие на информационното общество;
- национални стратегии за развитие на науката, образованието, културата и икономиката;
- национални инициативи, проекти и фондове за библиотеките;
- проекти за междусекторно сътрудничество;
- участие в международни програми;
- законодателни инициативи.

Към първата група в хронологичен ред могат да бъдат посочени следните по-значими инициативи:

– 1994 г. – докладът на Мартин Бангеман за ЕС „Европа и глобалното информационно общество“, първият и основополагащ документ на ЕС в тази област. Документът набелязва предизвикателствата и стъпките на Европа към информационното общество;

– 2000 г. – ЕС приема Лисабонската стратегия за изграждане на „най-конкурентната икономика в света, изградена на знания“ и се очертава инициативата „Електронна Европа за всички“;

– 2002 г. – срещата в Севиля. Тя изиграва ключова роля за представянето на „План за действие на Електронна Европа до 2005 г.“;

– 2005 г. – стратегията „i2010 – Европейско информационно общество за растеж и трудова заетост“, която да засили приноса на информационните и комуникационните технологии към приоритетите от Лисабон. Целите са формиране на: общо информационно пространство, създаващо модерна пазарно ориентирана регулаторна рамка за обединяване

на дигиталната икономика и стимулиране достъпа до дигиталното съдържание; инвестиране в научноизследователски дейности и НИТ; създаване на по-широкообхватно информационно общество.

– 2005 г. – начало на инициативата „i2010 – дигитални библиотеки“. Чрез нея се цели предприемането на мерки за разширяване на: електронния достъп; дигитализация на информационните ресурси и колекции; запазване и дигитално съхраняване на културното и научното наследство.

На фона на посочените и на редица други значими политически платформи в ЕС през годините се разработват редица програми, проекти и документи за библиотеките. Те спомагат сериозно и за развитието на библиотечния сектор. Явяват се катализатор за оформяне на новата визия и мисия на библиотеките. Понастоящем на библиотеките се възлагат много и отговорни задачи в полза на обществото. Част от тях се дефинират в следните направления:

Демокрация и гражданско общество

Да поощряват гражданското, демократично общество чрез обслужване потребностите на цялото общество, като осигуряват свободен достъп до всички култури и знание чрез предлагане на привлекателни и интересни прояви. Потребностите на специалните групи, такива като на хора с увреждания, тинейджъри, възрастни, безработни и тези, живеещи в рядко населени райони, трябва да бъдат първостепенни.

Продължавашо образование

Да се съсредоточат върху потребностите на децата, младите хора и на тези, които се грижат за тях, чрез осигуряване на приятна, спокойна и стимулираща среда за учебна работа и почивка, съчетавайки игрите и новите технологии и чрез създаване на партньорство с училищните и други образователни структури. Да подпомагат гражданите в процесите на образованието и самообразованието през целия им съзнателен живот.

Икономическо и социално развитие

Да подпомогнат битката с дигиталната неграмотност и дигиталното разделение, гарантирайки открит достъп като най-използвани обществени пунктове за интернет достъп в Европа, осигурявайки достъп и образование за хора в риск и електронна изолация, като доставят услуги посредством нови, широкодостъпни канали. Да подпомагат развитието на икономиката, туризма, бизнеса, здравеопазването и пр.

Културно многообразие

Да насърчават чувството за принадлежност към местната общност, към историята на семейството и селището в нарастващата глобализация чрез подпомагане създаването, достъпността и съхраняването за бъдещите поколения на дигитална и аналогова информация, налична в обществените библиотеки, музеи и архиви. Да подпомагат етническото, културно, езиково и религиозно многообразие, културната идентичност и социалната интеграция, най-вече чрез включването на местното население в обществените групи в създаването на единна „Памет на общността“ на дигитални ресурси, достъпна до всички.

За реализацията на тези насоки в част от документите се отправят препоръки към властите за разработване на национална информационна политика, за развитието и координацията на всички релевантни ресурси от обществен интерес, за формирането на адекватна политика и стратегия за развитие и финансиране на библиотеките и пр.

III. Библиотечното законодателство в Европа

A. Насоки на Съвета на Европа и ЕБЛИДА

Успешното развитие на библиотеките, библиотечните мрежи и услуги е до голяма степен функция на съществуващото библиотечното законодателство в съответната страна.

В Европейския съюз се осъзнава значението на подходящото и адекватно библиотечно законодателство. Отчита се също така и изоставане на нормативната система в библиотечния сектор от темпа на реформирането на законодателната система в отделните страни. С цел привеждането на нормативните документи в съзвучие с новите реалности бяха инициирани определени и целенасочени процеси в това направление. Те имат за цел да развият законодателните норми в страните от ЕС. Също така да бъдат подпомогнати и страните,

Препоръките са групирани в четири основни направления:

1. Свобода на изразяването и свободен достъп до информацията.
2. Библиотеките и националната книжна и информационна политика.
3. Библиотеките и индустриите на знанието.
4. Защита на библиотечното наследство.

1. Свобода на изразяването и свободен достъп до информацията

В този раздел се поставят изискванията за услугите, фондовете, кооперирането на библиотеките, достъпа до глобални мрежи:

– библиотеките да гарантират универсалното право на гражданите за достъп до информация и идеи чрез библиотечните услуги. Това трябва да става без оглед на расова, национална, културна или религиозна принадлежност, политически убеждения, възраст, физическа или умствена изостаналост, пол или сексуална ориентация;

– определен набор от основни информационни материали, инструменти и услуги, финансирани с обществени средства, следва да се предоставят безплатно и да са еднакво достъпни за всички потребители, независимо от финансовите им възможности;

– освен по силата на действащото законодателство, не бива да се отказва предоставяне на материали или достъп до мрежови ресурси;

– библиотеките следва да съобразяват комплектуването на материали и предоставянето на достъп до ресурси с нуждите на читателите си и с качеството на материалите и ресурсите;

– съдържанието, езикът и форматът на фондовете и ресурсите следва да бъдат съобразени с разнообразието в обществите, които се обслужват;

– централните за библиотечни услуги следва да бъдат разположени удобно, да бъдат достъпни за всички и снабдени с оборудване, улесняващо ползването им от хора с проблемни слух или зрение, или в друго неравностойно положение;

– библиотечните фондове следва да бъдат комплектувани въз основа на независимата и професионална преценка на библиотечния специалист, без политически, търговски или друг натиск;

– политиките относно комплектуването на библиотечни фондове следва да бъдат постоянно преразглеждани, така че да отразяват променящите се нужди и възможности. Комплектуването на библиотечни фондове следва да бъде прозрачен процес, а политиката, на която се основава, да бъде известна за широката общественост;

– библиотеките на територията на дадена държава следва да се обединяват в единна система или системи, които да си сътрудничат при придобиване или предоставяне на библиотечни фондове и които да се стремят да изграждат близки професионални отношения с други културни, образователни и информационни институции;

– библиотеките следва да предоставят достъп до материали, които не са част от библиотечния им фонд, посредством национални и международни услуги за заемане и доставка на документи, включително като използват електронни информационни услуги и достъп до глобални мрежи;

– да използват пълноценно възможностите на мрежовата информация, особено интернет, който осигурява достъп до информация по начин, който не е възможен при работа с печатни фондове;

– да се стремят да придобият електронен достъп до информационни ресурси от името на потребителите си и да осигуряват центрове за обществен достъп до тях, в които да предоставят напътствия за самостоятелно ползване на мрежова информация;

– да уважават правата на потребителите си, включително поверителността на личната им информация.

2. Библиотеките и националната книжовна и информационна политика

В това направление се поставят следните препоръки към библиотечното законодателство и политика, властите и институциите, отговорни за библиотеките:

– да осигуряват необходимия законодателен статут и професионална платформа на всички видове библиотеки в рамките на националната информационна политика;

- да включват общи принципи и по-подробни стандарти за професионално представяне;
- да подчертават наличието на библиотечни услуги като важен фактор за поддържането и развитието на демокрацията. Централната и местната власт следва да подсигурят необходимите организационни, икономически и контролни механизми, за да реализират тази функция на библиотеките, както и да отделят на библиотечните услуги полагащото им се място в националната информационна политика;

- да предложат насоки за оценка на професионалното представяне, съобразени с различните видове библиотеки и тяхната мисия;

- да подсигурят ясна структура за всички нива на библиотечния сектор, като изяснят ролите, задълженията и отговорностите на органите, които го управляват;

- да се стремят да развият необходимата инфраструктура, която да насърчи сътрудничеството между различните видове библиотеки, като се вземат в предвид тяхната специфична мисия и задачи в рамките на националното информационно осигуряване. В раздела се поставят и изисквания към библиотечните услуги; видовете библиотеки; нивото на обслужване и показателите за качество на професионалното представяне;

- увеличаващата се продукция и разпространение на електронно съдържание променят традиционното понятие за библиотека. Независимо от източника на финансиране, библиотеките и библиотечните мрежи трябва да носят отговорността да служат на читателската общност и на широката общественост;

- учениците и студентите трябва да бъдат обучавани да намират и използват информация, за да могат да се възползват по-добре от информационните и техническите средства и съоръжения, предоставяни им от учебните заведения и от обществото, като програмите за обучението по информационна грамотност трябва да бъдат включени в учебните планове на всички нива на образование;

- библиотечните услуги, предоставяни на специални групи потребители, следва да бъдат уредени чрез закони и/или разпоредби и да се предлагат отчасти чрез традиционните библиотечни служби/институции, отчасти чрез специализирани библиотеки и отчасти чрез централизирани услуги;

- библиотечните ръководства и дирекции на национално ниво би трябвало да помислят за разработване на библиотечни услуги в рамките на националните и международните си политики, които да се стремят към сближаване на архивния, библиотечния и музейния сектор.

Третата група препоръки в частта за библиотеките и националната информационна политика се отнасят до финансирането на библиотеките; централното и местно управление и библиотечното образование. Изискванията тук са:

- финансирането на библиотеките трябва да бъде преди всичко обществено задължение;

- библиотечните дирекции на национално и местно ниво, заедно с библиотеките, трябва да разработят организационни структури, надзорни и контролни механизми, които да подсигурят възможно най-доброто качество в замяна на изразходваните обществени фондове, като разработят инструменти за точна оценка на професионалното представяне и контрол на качеството за различните видове библиотеки;

- библиотечните бюджети трябва да отразяват влиянието на новите технологии и трябва да предвиждат отделянето на достатъчно средства за подходящо обучение на персонала и потребителите да използват правилно нови инструменти и услуги;

- библиотечното образование трябва да бъде отразено в националната законодателна уредба и библиотечната политика като задължително за предоставяне на библиотечните услуги, за да се подсигурят достатъчно библиотечни специалисти и друг персонал;

- библиотечните власти трябва да насърчават межкултурния обмен чрез развитието на европейски програми за обмяна на кадри/персонал.

3. Библиотеките и индустриите на знанието

Препоръките визират следните изисквания, които имат основополагащо значение за обществения характер на библиотеките и достъпа до информация на гражданите:

- в закони, уреждащи авторското и сродните му права, библиотеките следва да бъдат определяни като организации с обществена функция – финансирани от обществени фондове – чиято цел е да улеснят достъпа и ползването на информация;

– правителствата следва да установят законова позиция на библиотеките по отношение на авторското право и сродните му права;

– на библиотеките трябва да бъде позволено да изпълняват обществените си функции без значение с какви материали работят – печатни, аудиовизуални или дигитални. Следователно, освобождаването от отговорност спрямо авторските права, което се отнася за печатни материали, следва да се прилага и спрямо електронни материали, доколкото това е възможно. Във всички видове библиотеки би трябвало да може да се търси електронна и мрежова информация;

– политическите органи трябва да подсигурят правните и финансови условия, гарантиращи безпрепятствен достъп на гражданите до културна, научна, образователна и социална информация чрез библиотеките, независимо от това в каква форма се съхранява, пренася и разпространява тя;

– правителствата и местните власти имат специалното задължение да предоставят достъп до официална информация, създавана от тях;

– библиотеките трябва да положат всички усилия, за да подсигурят правомерното използване на информация, предоставена по силата на колективни споразумения, лицензиране и др.;

– на територията на библиотеката използването на материали от електронни мрежи би следвало да бъде безплатно за потребителите;

– библиотеките трябва да разрешат копирането и възпроизвеждането на материали на тяхна територия в съответствие с националното законодателство по отношение на авторското право.

4. Защита на библиотечното наследство

Последният раздел поставя въпросите за депозита; съхраняването на националното книжно богатство и достъпа до националната книжнина.

Депозирането е основният начин за попълване на националните колекции със стойност на културно наследство. Неговите цели трябва да бъдат следните:

– натрупване на национални колекции с цел да се запази, развие и предаде националната култура на бъдещите поколения;

– попълването и издаването на националната библиография;

– достъп до съхранените колекции;

– придобиването на книжни културни паметници чрез депозиране не бива да се явява като компенсация на недостатъчна правителствена политика относно книгите и информацията. Затова депозирането трябва:

• да се урежда от задължителни разпоредби, целящи да ангажират издателите/ продуцентите да предоставят копия в националните депозитни институции. Доброволното депозиране се насърчава в случаите, в които отговаря на целите на депозирането, регулирано чрез закона;

• да обхваща всички категории публикации, като за всяка категория бъде приета подходяща политика. При положение, че законодателството по отношение на депозирането би следвало да покрие всички типове информационни носители, включително електронни материали, става задължително да се направи връзка между законодателството за депозирането и законодателството за авторските права. Такова законодателство следва да осигури достъп до депозиран електронен материал, като предложи на собственика на авторското право съответната компенсация.

За да се увеличи ефективността на правните разпоредби относно депозирането и за да можем да гарантираме, че тази практика не е в ущърб на другите фактори, влияещи на книжния пазар, трябва да бъдат прилагани следните правила:

• депозитните институции трябва да могат да предоставят ефективни библиографски услуги и достъп до депозираните публикации, за предпочитане чрез електронни мрежи, с цел да се увеличи ефективността. Националните библиотеки и/или останалите национални библиографски агенции трябва да си сътрудничат активно с други правителствени и неправителствени организации, за да обслужват по-добре цялата читателска общност и обществото като цяло;

- депозирането на печатни копия трябва да бъде поддържано в разумен размер, от три до пет копия, в зависимост от националните нужди;
- да се депозират ограничен брой луксозни или ценни публикации;
- нарушаването на разпоредбите за депозирането следва да бъдат санкционирани чрез финансови или други мерки;
- осигуряването на навременни и изчерпателни национални библиографски услуги следва да послужи като компенсация за съобразяването с механизма на депозиране. В някои случаи депозирането може да бъде полезно за създаване на архиви за различни производители.

Б. Библиотечното законодателство в европейските страни

В отделните европейски страни съществуват различни политики и модели по отношение прилаганите нормативни документи, свързани с регулирането на библиотечния сектор. Това се дължи на:

- политическата организация на държавата;
- съществуващите традиции;
- националното законодателство;
- териториалното деление на страната;
- националната информационна политика;
- отговорностите на институциите;
- структурирането на националната библиотечна мрежа;
- типове и видове библиотеки и техните задължения и др.

Съобразно регулацията на библиотечния сектор, субектите и областите на регулация и функционирането на библиотеките съществува голямо разнообразие от документи:

- общи закони за всички видове библиотеки;
- закони за националните библиотеки;
- закони за обществените библиотеки;
- закони за дейностите и услугите на библиотеките;
- стандарти за дейностите и услугите, извършвани от библиотеките;
- стратегически планове;
- национални стратегии и програми;
- актове на регионално и местно ниво за библиотеките и др.

Във всички страни на Европа са приети закони и нормативни документи за библиотеките. България е единствената страна, която няма приет закон. Прилагането на посочените препоръки и стратегии в очакваната за разработване и приемане нормативна база на българските библиотеки ще доведе до постигането на редица изключително важни резултати за цялостното реструктуриране на библиотечния сектор в нашата страна, постепенното му излизане от кризата, в която се намира, и синхронизирането му с европейските и международните практики, политики и модели на развитие, действие и коопериране. Това ще наложи своя положителен отпечатък във всички обществени сектори, които се нуждаят от библиотечно-информационно осигуряване, и ще работи за подобряване качеството на живот на хората.

IV. Тенденции в развитие на библиотечния сектор в Европа – статистически данни

Важно е да се анализира до каква степен провежданите политика, стратегии, инициативи, проекти и програми се отразяват върху развитието на библиотечния сектор в Европа. Съгласно данните от статистическата база данни LibEcon за библиотеките в 29 европейски страни за периода могат да бъдат посочени редица интересни закономерности. Час от тях са отразени в доклада „Отчет на хилядолетието“ (Millennium Report) от 2000 г. Данните покриват страните от Централна и Източна Европа (ЦИЕ) и от Европейския съюз (ЕС). За тези страни се включват данни за различните видове библиотеки: училищни, университетски, национални, публични, специални и др. Принципно публичните библиотеки са най-голямата съвкупност от библиотеките.

Данните за периода 1991–1998 г. по отношение на основни показатели за библиотеките очертават следните закономерности.**

Персонал

Персоналът на библиотеките в Европейския регион е около 374 000 души. Тенденцията е към увеличаване в сравнение с 1991 г. с 3.7%. Тежестта на този процес пада основно върху библиотекарите с професионална квалификация (те нарастват с 4.9% за периода). Увеличаването на персонала се отнася главно до страните от ЕС. При страните от ЦИЕ има обратния процес – на намаление на персонала. Това е в резултат на закриването на библиотеки и съкращаване на персонала. Докато числото при квалифицираните библиотекари в библиотеките към 1998 г. (206 000) е по-високо, отколкото през 1991 г. (196 000), то числото за библиотекарите без квалификация през 1998 г. е намаляло в сравнение с 1991 г. Пропорционално цифрата на библиотекарите без квалификация е значително по-малка в страните от ЦИЕ.

Година	Библиотекари с квалификация (в хил.)	Библиотекари без квалификация (в хил.)	Общо персонал в библиотеките (в хил.)
1991	196	165	361
1998	206	168	374

Набавени документи в библиотеките

При набавянето на библиотечни материали закономерностите са следните:

Видове информационни ресурси (в проценти)	1991 в милиони	1998 в милиони	изменения в (в проценти)
- книжни фондове	2778	2944	+ 6
- аудиовизуални документи	104	127	+ 22
- абонаменти на периодика	19.5	21.3	+ 9
- ръкописи	29.5	32	+ 8
- микроформи	316	313	- 1

Тенденциите в данните за набавянето на различните документи са различни при отделните видове библиотеки. Националните библиотеки отбелязват нарастване на ежегодните показатели при комплектуването на книги. При публичните библиотеки набавянето на книги намалява между 1991–1995 г., след което се стабилизира. Нараства обаче значително набавянето на аудиовизуални материали. Увеличаването в последните години на броя на книгите се обяснява с разширяване обхвата на обслужваното население, главно за процеса на непрекъснатото му образование.

Ползване на библиотеките и потребители

Числото на регистрираните читатели нараства с около 11% – от 126 на 139 милиона. В това число влизат хората, които ползват няколко библиотеки едновременно. 29% от населението, което възлиза на 484 милиона души, ползва библиотеките. Това се счита за отчайващо малко, но насоките са към увеличаване на потребителите. Важна тенденция при ползването на документите е сериозното увеличение с 91% на ръста на междубиблиотечното заемане. През 1991 г. са заети 15.2 млн библиотечни единици, а през 1998 г. – 29.0 млн.

Модернизация на библиотеките

Общите цифри сочат сериозно нарастване на използваните в библиотеките персонални компютри и терминални устройства – от 74 000 през 1991 г. на 310 000 през 1998 г. Броят на CD ROM носителите е нараснал експоненциално за този период от 456 000 през 1991 г. на 2 500 000 през 1998 г. Процентът на автоматизираните библиографски записи бележи ръст от 36% на 46%.

Библиотечни пунктове

Анализът на всички сектори, в които действат библиотеки показва, че през 1998 г. съществуват 224 000 обслужващи библиотечни точки. Значителното редуциране на библиотечните пунктове в сравнение с 1991 г., средно с 14% има в страните от ЦИЕ където редуцирането се дължи на затваряне на публични и др. видове библиотеки.

Финансиране на библиотеките

Наблюдава се значително увеличение на средствата за университетските библиотеки, ограничено при публичните библиотеки, скромно при националните библиотеки. Както е видно, очакванията за увеличение са главно в университетите. Тези тенденции представяме в таблицата, данните за финансирането са дадени общо за всички видове библиотеки:

Разходи (в милиони ECU)	1991	1998	промени (в проценти)
- заплати	5007	6697	+ 34
- документи	2342	3121	+ 33
- електронна информация	317	528	+ 67
Общо разходи	10 347	13 965	+ 35
Приходи (в милиони ECU)	1991	1998	промени (в проценти)
- от такси	382	648	+ 70
- от други специални фондове	432	1034	+ 139
- капитални разходи	255	324	+ 27

Тъй като разходите са персонал са увеличени сериозно, разходите за набавяне на документи нарастват с по-нисък темп. Драматично е увеличението на средствата за електронна информация – с 67%. Главно те са дадени от специалните библиотеки. Въпреки нарасналия интерес към набавяне на електронна информация средствата, заделени за нея, представляват 17% от сумите за закупуване на традиционни материали, което сочи, че интересът към тях е все още много силен.

Много сериозни и изненадващи са тенденциите при допълнителните средства и приходи, които се набират от библиотеките. Увеличението на набиранията средства чрез дарения, програми и такси от библиотеките сочи, че те се ориентират добре в пазарната ситуация и разбират, че трябва да са активни. Това е нова тенденция в библиотеките, която трябва да продължава. Тя е характерна за всички страни от Европа.

Разрезът по видове показатели при университетските и публичните библиотеки представя различия в показателите при съответната група.

Университетски библиотеки (УБ)

Разходи (в милиони ECU)	1991	1998	промени (в проценти)
- заплати	799	1210	+ 51
- документи	559	780	+ 40
- електронна информация	17	81	+ 376
- автоматизация	59	81	+ 37
- помещения	183	277	+ 63
- строителство	2	5	+ 150
- други	183	347	+ 90
Общо разходи	1788	2780	+ 55

Процент на отделните пера от общите разходи при УБ:

Разходи	1991	1998
- заплати	44.7%	43.5%
- документи	31.3%	28.1%
- електронна информация	1.0%	2.9%
- автоматизация	3.3%	2.9%
- помещения	9.5%	10.0%
- строителство	0.1%	0.2%
- други	10.1%	12.4%
Общо	100%	100%

Публични библиотеки

За около осем години числото на библиотечните точки за обслужване намалява с 18%. В повечето страни тази тенденция има измерение между 8 и 15%. Основната причина за тази редукция може да се търси главно в страните от ЦИЕ, където броят на библиотеките значително намалява в последните години. Така е в Полша, Чехия, България и др.

Разходи (в милиони ECU)	1991	1998	промени (в проценти)
- заплати	2585	3348	+ 30
- документи	758	762	+ 1
- електронна информация	0.8	4.6	+ 475
- автоматизация	103	167	+ 62
- помещения	726	808	+ 11
- строителство	58	60	+ 3
- други	914	1130	+ 22
Общо разходи	5146	6279	+ 22

Приходи (в милиони ECU)	1991	1998	промени (в проценти)
- институционални	4870	5632	+ 16
- от такси и глоби	135	316	+ 134
- от други специални фондове	142	331	+ 133
- капитални разходи	353	448	+ 27

Процентът на отделните пера от общите разходи дава следната ориентация за разпределението на средствата:

Разходи (в проценти)	1991	1998
- заплати	50.2	53.3
- документи	14.7	12.1
- електронна информация	0.0	0.1
- автоматизация	2.0	2.7
- помещения	14.2	12.8
- строителство	1.1	1.0
- други	17.8	18.0
Общо	100	100
Приходи (в проценти)	1991	1998
- институционални	94.6	89.7
- от такси и глоби	2.6	5.0
- от други специални фондове	2.8	5.3

Посочените данни и тенденции очертават основните закономерности на развитието на библиотечния сектор в Европа.

V. Библиотеките в България

Библиотеките в нашата страна са най-многобройните културни институции. За съжаление през периода на прехода те пострадаха изключително сериозно. Това се отрази върху развитието на различните сектори в нашето общество – образование, култура, икономика, здравеопазване, развитие на човешкия фактор и др.

Тенденциите, които се наложиха за библиотечния сектор, се характеризират със следното:

1. *Драстично съкращаване* на броя на библиотеките и на библиотечния персонал. Към 1989 г. мрежата от библиотеки обхващаше 10 000 научни, обществени, училищни, към висши училища, профсъюзни и специални библиотеки. Преходният период се характеризира с разпадането на формираната единна библиотечна система и стихийност при вземането на управленски решения. Според А. Гергова „от йерархизирана и централизирано управлявана система, организацията на библиотечното дело се преориентира към бърза и в известен смисъл хаотична децентрализация.“ Наред с библиотеки, които не бяха ефективни и се налагаше да бъдат закрити, това се случи и с много читалищни, училищни и специални

библиотеки, които имаха своето място и значение за институциите, към които принадлежаха. Бяха извършени сериозни съкращения на библиотечен персонал. По данни на НСИ от 2000 г. в периода 1989–2000 г. броят на библиотеките е редуциран с над 3500. От регистрираните през 2000 г. 6942 библиотеки 1741 (или 25% от тях) са без дейност. Сред тях са 638 училищни и 757 читалищни. Щатният състав в тях е съкратен и реално те съществуват фиктивно.

Според по-нови данни на НСИ за библиотеките през 2005 г. (за библиотеки с библиотечен фонд над 2000 рег. единици) библиотеките в страната са 4552.

Анализи на В. Грашкина и О. Харизанова сочат, че съществува сериозен дисбаланс в териториалното разпределение на библиотеките. В селските райони, в които живее 30% от населението на страната, се намират 56% от библиотеките, а в градовете, в които е 70% от населението, функционират 44% от библиотеките.

2. *Значително намаляване броя на читателите на библиотеките.* Читателите на библиотеките през 2005 г. са 1 336 000 (17.3% от населението). За сравнение през 1998 г. читателите са били 1 902 000, или с около 570 000 по-малко. През 1990 г. читателите на библиотеките са 2 742 000. Заетите библиотечни материали през 1998 г. са 33 579 000, за 2005 г. са 24 331 000. Средно един читател е заемал за съответните години по 19 и 18 т. на година. Причините за намаляването на потребителите на библиотеките са комплексни – намаляване на броя им, демографската криза в страната, остарели и нередовно попълвани библиотечни фондове, ниско финансиране на библиотеките за литература, информационни продукти, остаряла база и липса на съвременни информационни технологии и др.***

3. *Драстично редуциране на финансирането на библиотеките.* Съгласно докладът „Милениум 2000“ за библиотеките в Европа българските библиотеки са на последно място по финансови и редица други показатели от 29 държави на континента. Това е и причина във фондовете на много от библиотеките с години да не се набавя литература, което води до загуба на интерес от обществото към тях. Данните сочат, че набавянето на нови книги сега е намаляло два пъти в сравнение с 1994 г. и пет пъти в сравнение с 1989 г. За читалищните библиотеки спадът е съответно 5 и 10 пъти. За периода 2003–2005 г. 22% от библиотеките не са закупили книги, а 30% не са абонирали нито едно периодично издание (Гергова, А). Слабото финансиране е причина във фондовете на много от библиотеките с години да не се набавя литература, което води до загуба на интерес от обществото към тях. На фона на тази нелицеприятна картина има един добър индикатор – около 70% от потребителите на библиотеките са млади хора – ученици и студенти.

4. *Липса на нормативна база за библиотечния сектор* и на официална политика към него. България е единствената страна в Европа, която няма приет закон за библиотеките. Отсъствието да регулация за библиотеките води до кризата в библиотечния сектор, неравномерното развитие на библиотеките в различните региони, неравнопоставеността на гражданите по отношение достъпа до информацията. При това положение политиката за развитието на библиотеките се определя от субективни фактори.

5. *Сериозно технологично изоставане на библиотеките.* В 70% от библиотеките липсва компютърна техника. Само около 6% от библиотеките предоставят интернет достъп на своите потребители. Това ги прави неадекватни на съвременните изисквания и ги отдалечава от младата генерация.

6. *Проблеми с квалификацията на щатния състав в библиотеките* – повече от 50% от работещите в библиотеките нямат библиотечна квалификация.

В годините след 1989 г. българската библиотечна колегия направи опити и положи сериозни усилия да започне модернизацията на библиотечния сектор, да съхрани добрите постижения и да спре разпада на библиотечната мрежа. В основата на тези политики стояха Съюзът на библиотечните и информационните работници, Фондация „Отворено общество“ и др. Те винаги са били в съзвучие с международните тенденции чрез търсене на икономически изгодни и ефективни модели за действие, реструктуриране и модернизиране на библиотечната инфраструктура. Те винаги са били ориентирани към провежданите политики в Европейския съюз и съвременните практики. За целта бяха разработени значими проекти и инициативи:

– Проект за Закон за библиотеките – 1993 г.;

- Проект „КОМПАКТДИСК“ – 1994 г.;
- Проект за Изграждане и развитие на национална библиотечно-информационна мрежа (НАБИМ) – 1993 г.;
- Проект за „Национална програма за опазване на Националния библиотечен фонд“ – 1997 г.;
- Проект за библиотечно законодателство – 1997 г.;
- Създаване на Национален център за непрекъснато обучение на библиотекари – 1999 г.;
- Мегапроект „Шанс за българските библиотеки за 21 век“ – 1999 г. и др.

За съжаление при реализацията на тези проекти държавните институции, въпреки че при повечето от инициативите декларираха, че застават зад тях и ги подкрепят, впоследствие се отказаха от своите ангажменти, не подкрепяха ресурсно реализацията им. По този начин бяха пропуснати много средства от спонсори, международни организации и доведоха до драстично изоставане на българските библиотеки. Една от основните причини за нереализирането на проектите и за задълбочаването на кризата в българското библиотечно дело се дължеше на липсата на адекватна политика от страна на Министерството на културата и на други институции, отговорни за библиотечно-информационния сектор.

В последните няколко години се наблюдава раздвижване в сектора и търсене на възможности за неговото съхраняване, стабилизиране, развитие и адаптиране към съвременните образци. Определено трябва да кажа, че в тези усилия основна роля имат СБИР и Министерството на културата. Ще посоча следните по-важни инициативи:

– *Предоставяне на делегирани бюджети.* Това се реализира чрез възприетата от няколко години линия за ежегодно приемане на решение на Министерския съвет на Република България, „За разделение на дейностите, финансирани чрез общинските бюджети, на местни и делегирани от държавата и определяне на стандарти за численост на персонала и стандарти за делегираните от държавата дейности“. Чрез документа държавата провежда своята политика по отношение на отделните дейности, записани в него. Търси се стабилитет във финансирането и осъществяването на тези дейности в общините. В посочените в документа дейности и функции, по-специално в текстовете за „Почивно дело, култура, религиозни дейности“, се включват: библиотеки с регионален характер; читалища; градски библиотеки. Определени са стандартите за годишна издръжка за тях на база разчетни показатели. За библиотеките и читалищата подкрепата се изразява в определяне субсидията за работна заплата и за брой на щатните бройки. Така например в документа за 2006 г. за щатна бройка в библиотеката с регионален характер годишната издръжка е 2661.5 лв годишно, за читалище субсидията за 2007 г. е 4959 лв. за година (в сумата влизат средствата за заплати, други възнаграждения и осигурителни вноски на персонала).

– *Помощ за българските читалища* чрез проекта „Гражданско развитие и участие чрез мрежата на читалищата“ – „Читалища“. Проектът е съвместен на Министерство на културата и Програмата на ООН за развитие (ПРООН), подкрепен е от Програма „Матра“ на Правителството на Кралство Холандия и Американската агенция за международно развитие (AAMP). Чрез него се цели да се засили обществената роля на читалищата като традиционни културни и образователни центрове в България и да се предложат работещи модели за тяхното модернизиране и участие в развитието на местната общност. Проектът е с продължителност три години и бюджет от 2 475 000 щатски долара, съответно предоставени от AAMP – 1 000 000 щд, Програма „Матра“ – 975 000 щд и ПРООН – 500 000 щд. Национален координационен офис в София и шест регионални центъра в градовете Благоевград, Видин, Кърджали, Плевен, Сливен и Шумен подпомагат практическата реализация на проекта. За постигане на поставените цели на проекта се разчита на подкрепа от страна на централните и местни власти и партньорство с неправителствените организации и местния бизнес. Инициативата е продължение на пилотния проект „Гражданско участие и развитие в България“ (1997–2000), в който участваха 41 читалища, на приложените в него модели и практики. Триста читалища са избрани за постоянни партньори на проекта и имат право на участие във всички негови дейности и конкурси. Други 600 читалища имат достъп до по-тесен кръг от дейности. Проектът „Читалища“ съдейства за институционалното укрепване на читалищата, като им дава възможност за участие в Национална учебителна

програма. Чрез финансиране на демонстрационни проекти се насърчават новаторските им дейности. Формирани са 25 интернет центъра в читалища, които осигуряват достъп до интернет в отдалечени и изоставани райони и развиват умения за ползване на информационните технологии от читалищните екипи и местните общности. Създаден е портален интернет сайт на читалищата, чрез който да се предоставя пълна и леснодостъпна информация за читалищ-ната мрежа. Въпреки, че ключовата дума на проекта е „читалище“, редица читалищни библиотеки, като неотменна част от читалищната институция, се възползват от потенциала на проекта. Най-вече за закупуване на техника и за модернизирание на своята инфраструктура.

– *Книги за библиотеките.* Инициативата на Министерството на културата по Програма „Българските библиотеки – съвременни центрове за четене и информираност“ цели да подпомогне българските библиотеки със средства за развитие и обновяване на техните колекции с книги и други информационни източници. В социален контекст проектът цели да активизира интереса към книгата и четенето и да съдейства за развитие на библиотеките като основни центрове за духовност, придобиване на знания и информация. Участието в програмата е на конкурсен принцип, чрез подготовка и защита на проекти, които включват книги и други информационни източници, съобразени с културните и образователните потребности на гражданите. Така например за 2007 г. за подкрепа на библиотеки по проекта Министерство на културата е осигурило 1 999 892 лв, с които са подпомогнати 1317 библиотеки, сред тях 822 читалищни и 377 училищни. Най-значими средства получават Националната библиотека, регионалните и общинските библиотеки. Народната библиотека получава субсидия както за своя фонд, така и за проекта „Даряваме българска книга за света“.

– *Проектът „Правна регулация за библиотеките и библиотечната и информационната дейност в България“* стартира през 2006 г. Той е съвместна инициатива на СБИР, Министерството на културата и Британския съвет – България. Основната цел на проекта е създаването на пакет от нормативни документи за библиотеките, хармонизиране с европейските директиви и създаващи предпоставки за пълноценно реализиране на основната мисия на библиотеките като образователни, културни, информационни и социални институции. Като резултат е изработен „Проект за закон за обществените библиотеки“. Подготвен е пакет от следните документи: Предложения за промени в Закона за задължително депозиране на екземпляри от печатни и други произведения (2000 г.); Стандарт за университетските библиотеки; Стандарт за специалните библиотеки; Стандарт за училищните библиотеки; Наредба за библиотечно-информационно обслужване в системата на народната просвета.

При изготвянето на законопроекта за обществените библиотеки и на др. документи са взети предвид насоките и препоръките на Съвета на Европа, направени са анализи и съпоставки на законодателните актове на над 25 държави, използван е досегашният български опит и традиции. Законопроектът предлага политики за:

- Съвременно определение на основните функции на видовете обществени библиотеки като културни, образователни, информационни и социални институти, които предоставят широк спектър библиотечно-информационни услуги, като събират, съхраняват, обработват, систематизират и предоставят за обществено ползване печатни и други документи и информация. Акцентира се върху равноправния и безплатен достъп за гражданите до основните услуги.

- Изграждането на нов тип взаимоотношения между различните видове обществени библиотеки чрез създаването на Национална мрежа на обществените библиотеки.

- Регламентиране на условията, на които трябва да отговаря една библиотека, начините за откриване и закриване на библиотеки, тяхното финансиране, управление и взаимодействие в Националната мрежа на обществените библиотеки.

- Дефиниране характеристиките на видовете обществени библиотеки и тяхната роля в Националната мрежа на обществените библиотеки. Подробно са определени функциите и задачите на Народната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“ като национална библиотека на страната. Законопроектът отчита и съблюдава спецификата на читалищните библиотеки като неразделна част от народното читалище.

- Определяне на видовете библиотечни услуги, които се предоставят на гражданите, като ги разграничава на основни и специализирани.
 - Осигуряване на условия за реализацията на програми за опазване на националното книжовно наследство.
 - Актуализация на нормативните изисквания за депозита на документи в съзвучие с водещите международни принципи и практики.
 - Въвеждане на система за управление на Националната мрежа на обществените библиотеки, както и критерии за оценка на дейността на библиотеките.
 - Налагане на съвременен модел за финансиране на различните видове обществени библиотеки, чрез въвеждането на допълнителни финансови инструменти, които да осигурят изпълнението на стратегическите цели за развитието на Националната мрежа на обществените библиотеки.
 - Система от изисквания към професионалната квалификация на персонала в обществените библиотеки. Тя е в духа на водещите тенденции в европейския регион. Нейната цел е да доведе до развитие на библиотеките като съвременни центрове за обществени услуги и да стабилизира професията и статута на библиотечно-информационните специалисти чрез по-високи образователни нива и компетенции на кадрите, които работят в библиотеките.
 - Прилагането на нов тип нормативен документ „Стандарт за библиотечно-информационно обслужване“, широко прилаган в развитите държави. Целта е чрез стандарта да се зададат необходимите количествени и качествени критерии за финансиране и оценка на обществените библиотеки.
 - Въвеждане на модерен подход за преодоляване на драстичното изоставане на българските библиотеки чрез приемането на седемгодишни стратегически планове за развитието на Националната мрежа на обществените библиотеки.
- „Българските библиотеки – място за достъп до информация и комуникация за всеки“ започва от април 2008 г. Проектът е част от инициативата „Глобални библиотеки“, финансирана от Фондация „Бил и Мелинда Гейтс“, която до момента се реализира в Мексико, Чили, Полша, Литва, Латвия, Румъния, Украйна и България. Чрез него се търси реализацията на структурноопределящи задачи за модернизирването на около 1200 български библиотеки. Да бъдат въведени нови информационни технологии. Да се осигури достъп на населението до интернет, да се преодолее информационното неравенство, да се насърчи участието на гражданите в управлението, социалното сближаване и приобщаването им към глобалното информационно общество. Библиотеките да се превърнат в привлекателно място и да участват в процеса на обучението на информационна грамотност на гражданите. Да се направи информацията и комуникациите достъпни за повече хора чрез обществените библиотеки с предоставяне на безплатен достъп до компютри, информация и интернет. Партньорски организации по проекта са Министерството на културата, Програмата на ООН за развитие (ПРООН), Съюзът на библиотечните и информационните работници, Държавната агенция за информационни технологии и Националното сдружение на общините в Република България. Фондация „Бил и Мелинда Гейтс“ осигурява 606 000 щатски долара за планиране на програмата с национален обхват. Подготвителната фаза на проекта е с продължителност от една година. Тя включва заснемане състоянието на мрежата от обществени библиотеки в страната и определяне на техните нужди от технологично обновяване и обучение. На основата на оценката на нуждите ще бъдат определени библиотеките, които ще бъдат подпомагани по проекта – със закупуване на компютърна техника, осигуряване на безплатен достъп до интернет за потребителите на библиотеките, обучение на персонала и на читателите за работа с интернет и други информационни ресурси и технологии. След приключването на първата фаза Министерството на културата и ПРООН ще представят до месец март 2009 г. пред Фондацията план за национална програма, която в рамките на 3 до 5 години да подпомогне усилията на около 1200 обществени библиотеки да се информатизират. Те трябва да предоставят съвременни библиотечни услуги на местно ниво и да се утвърдят като информационни центрове, достъпни за всички. Безплатните услуги и продукти ще спомогнат за приобщаване на българските граждани към

информационното общество. Това ще бъде осъществено чрез предоставяне на средства от Фондацията за: техника, обучителни програми, експертна помощ, застъпничество, анализи и управление на процеса. „Майкрософт“, в рамките на партньорството си с инициативата „Глобални библиотеки“ ще направи значително дарение на софтуер според декларираните нужди. Финансирането на проекта от Фондацията след подготвителния етап ще зависи от готовността на националните и местни власти да съфинансират програмата като модернизират инфраструктурата на обществените библиотеки. При изпълнението на реалната програма от април 2009 г. Министерството на културата планира да увеличи субсидията за персонала в читалищата, за да осигури покриването на разходите за създаване на едно допълнително работно място във всяка една обществена библиотека, обхваната в инициативата.

– *Промени във висшето библиотечно образование* и подготовката на библиотечно-информационни специалисти. Те са плод както на по-глобални и дългосрочни изменения в сектора на висшето образование, така и на осъзнаването от библиотечната колегия на идеята за осъществяване на сериозни промени в образователната и квалификационната политика. На първо място трябва да се отбележи въвеждането на подходи от страните от Европейския съюз в областта на висшето образование, с цел равнопоставено участие на страната ни в Европейското образователно пространство. Възприемат се идеите на Болонската декларация от 1999 г., Дълбинските дескриптори, Копенхагенската декларация от 2002 г., Срещата на министрите на образованието в Берлин от 2003 г. Прилага се Европейската система за трансфер на кредити (ECTS) като предпоставка за признаването на обучението и дипломите за образование. Въвежда се тристепенната система на обучение – бакалавър, магистър и докторантура. Осъществява се сериозно преосмисляне на учебните програми в специалностите по БИН. Все повече се разбира и налага от образователните институции и от професионалната библиотечна организация линията за образование през целия живот. Този акцент е заложен и в проектозакона за обществените библиотеки.

Представената частична картина за тенденциите в библиотечния сектор в Европа и в нашата страна сочи драстични разминавания по отношение политиката за неговото развитие у нас в сравнение с тази в страните от Европейския съюз. Необходимо е разработването на стратегии за развитието на българските библиотеки, за да се спре тяхното драстично изоставане. Макар и несистематизирани, опитите в последните години да се потърсят възможности за стабилизиране на библиотечния сектор могат да бъдат оценявани като индикатори за търсене на промяна и излизане от незавидното състояние. Необходимо е обаче сериозно осъзнаване от отговорните институции на мястото и значението на библиотеките за общество, развиващо се в свят на знанието. Да се тръгне реално по пътя, очертан във възприетите действия и политики за информационния сектор в Европейския регион. Прилагането на съществуващите препоръки в Европейския съюз за нормативна база за библиотеки ще доведе до постигането на редица изключително важни резултати за цялостното реструктуриране на библиотечния сектор в нашата страна, постепенното му излизане от кризата, в която се намира, и синхронизирането му с европейските и международните практики и модели на развитие, действия и кооперирани проекти. Това ще наложи своя положителен отпечатък върху всички социални сектори, които се нуждаят от библиотечно-информационно осигуряване, ще работи за подобряване качеството на живот на хората, ще спомогне за приобщаването на българските граждани към глобалното информационно общество и ще бъдат активизирани процесите за демократизирането на обществото.

Бележки

* Съгласно проучване на европейската статистическа служба Евростат от 2007 г., европейските граждани най-често прибягват до телевизия и радио, за да се наслаждават на културни програми. Общо за 27-те страни членки 71% от анкетираните са прочели поне по една книга за последните 12 месеца. По отношение на другите културни преживявания европейците най-много отделят време за исторически паметници и кино – съответно 54% и 51% от анкетираните. Галерии и музеи посещават 41% от европейците, участвали в проучването, концерти – 37%, библиотеки – 35%, а театрите – 32%.

Професия

Под 20% от анкетираните европейски граждани ходят на балет или опера. За България разпределението е в полза на телевизионните и радио културни програми – 72% от анкетираните са дали такъв отговор, 58% са прочели поне една книга през изминалата година, 30% са посетили исторически паметник, 21% са били на театър, а само 9% – балет или опера.

**** Данните в таблиците са от LibEcon – International Library Economics – Newsletter № 3.**

*******От 2002 г. в България не се събира ежегодна държавна статистика в пълен обем за библиотечния сектор. Страната ни е единствената в Европа, която не разполага с данни в това отношение. Липсата на статистика пречи за управлението на библиотечния сектор.

Литература

Грашкина, В. Правна регулация за библиотеките и библиотечно-информационните дейности – представяне на проекта. – Доклади от XVII национална конференция на СБИР. – София, 7–8 юни, 2007. – София, СБИР. <http://www.lib.bg/konferencii/nk2007/programa.htm/1.11.2007>

Грашкина, В. Съвременно състояние на българските библиотеки. Доклад от Националната конференция „Българската култура между държавата и пазара“ на Министерство на културата, Институт за философски изследвания – БАН, Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Нов български университет, Институт по Изкуствознание – БАН, Национален дворец на културата. – София, 13–14 юни, 2007. – София, ИК ИФИ–БАН, 130–137.

Димчев, А., А. Дончева и В. Грашкина. Закон за обществените библиотеки – основни положения. Доклади от XVII национална конференция на СБИР. София, 7–8 юни, 2007. – София, СБИР. <http://www.lib.bg/konferencii/nk2007/programa.htm/1.11.2007>

Димчев, А. Тенденции в развитието на библиотечното законодателство и политика в Европа. Пример за българските библиотеки. Доклад от Националната конференция „Българската култура между държавата и пазара“ на Министерство на културата, Институт за философски изследвания – БАН, Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Нов български университет. Институт по изкуствознание – БАН, Национален дворец на културата. София, 13–14 юни, 2007. – София, ИК ИФИ–БАН, 399–408.

Дончева, А., А. Димчев. Постигане на ефективност на функциониране на българските библиотеки чрез законодателни промени. Доклад от Националната конференция „Българската култура между държавата и пазара“ на Министерство на културата, Институт за философски изследвания – БАН, Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Нов български университет. Институт по изкуствознание – БАН, Национален дворец на културата. София, 13–14 юни, 2007. – София, ИК ИФИ–БАН, 138–145.

Гергова, А. Държавна политика и библиотечна стратегия. Периодът на преход към демокрация: държавата се променя, изоставени от нея, библиотеките също се променят. Национална кръгла маса, „Библиотеката – мит и реалност“, организирана за 125-та годишнина от основаването на библиотека „Пенчо Славейков“ – Варна, 20–21 март 2008 г. // *Библиотека*, год. XV, кн. 2, 5–11.

Готовност на българските библиотеки за превръщането им в центрове на знанието на информационното общество. Изследователска разработка. София, 2006. (Ръкопис).

Янакиева, Т. Библиотечно-информационното образование – смяна на парадигмата? Доклад от Национална конференция Българската култура между държавата и пазара на Министерство на културата, Институт за философски изследвания – БАН, Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Нов български университет. Институт по изкуствознание – БАН, Национален дворец на културата. София, 13–14 юни, 2007. – София, ИК ИФИ–БАН, 151–157.

Статистически годишник на НСИ за 2000 г.

Статистически годишник на НСИ за 2005 г.

<http://www.lib.bg/20.03.2008>

<http://www.libecon2000.org>

<http://www.mc.government.bg/> 10.05.2008

Докладът е изнесен на Националната кръгла маса „Българската литература: творба, книга, читател“, състояла се в Пловдив, 12–13 юни т. г. Организатори – Министерство на културата, Община Пловдив и Народна библиотека „Иван Вазов“ – Пловдив.

ТЕОДОР ДИМИТРОВ – НЕПОЗНАТ В БЪЛГАРИЯ, ПОЗНАТ В СВЕТА

Жизнен и професионален път

БОЙКА ПЪРВАНОВА

В края на 40-те години на миналия век във външната си политика България се обявява за верен съюзник на Съветския съюз и става проводник на неговите интереси. Българската външна политика се развива в няколко направления: укрепване на отношенията с държавите от Източния блок, уреждане на отношенията с балканските страни, изграждане на нов тип отношения със западноевропейските страни и САЩ. Всяко от тези направления има своята специфика. Израз на стремежа за политическо утвърждаване не само в рамките на Източния блок, но и на по-широко международно равнище, е заявеното желание на България за членство в ООН.

През 1954 г., една година преди официалното си присъединяване към ООН, България изпраща постоянна делегация към Икономическата комисия на ООН за Европа (ИКЕ) в Женева. Българската делегация в ИКЕ е със статут на постоянен наблюдател в ООН. Веднага след приемането си в ООН на 14 декември 1955 г. България става член на Европейската служба към световната организация в Женева(1).

През 1957 г. българската представителна делегация към ИКЕ се трансформира в Постоянно представителство (ПП) при Службата на ООН и другите международни организации в Женева. В методологично-експертно отношение дипломатическата дейност по участието на страната в ООН и организациите от нейната система в онези години се извършва от отделите „Международни организации и договори“ (МОД) и „ООН и разоръжаване“ към Министерство на външните работи, както и от постоянните представителства на България в Ню Йорк и Женева(2).

Като израз на засилване на международното си присъствие в края на 50-те и началото на 60-те години на XX век България се стреми да назначи все по-голям брой служители в организациите от системата на ООН. В специализираната литература липсва проучване за механизмите и стратегиите на българската външна политика за издирване и заемане на постове на международни служители от български граждани през първите години на членство в ООН. Многобройни документи за тази кадрова политика, обаче, съществуват и те се съхраняват в Архива на Министерство на външните работи на България.

През този период на завоюване на позиции от страна на българската дипломация нашият сънародник Теодор Димитров (1932–2002) става един от първите международни служители. Това се случва през 1958 г.

Началото на цялостно изследване на жизнения и професионален път на Т. Димитров вече е поставено. Издирени са факти, свързани с неговата биография,

разкрити чрез срещи с негови познати и колеги, чрез публикации и чрез анализ на съдържанието на първични (архивни документи) и вторични (публикувани материали) извори; проследено е професионалното му развитие като дългогодишен международен служител; отбелязано е водещото му участие в международни организации ; разкрити са голям брой публикации от него и за него, въз основа на които са изведени приносните разработки, концепции и практики на Т. Димитров; съставена е библиография на трудовете му, която ще послужи за база на продължаващото изследване.

В настоящата публикация се спираме на по-значимите факти от неговата биография и професионална дейност.

Тодор (Теодор) Делчев Димитров е роден на 26 февруари 1932 г. в София в семейството на Делка Георгиева и Делчо Димитров(3). Родът му произхожда от Панагюрище. Теодор Димитров завършва славянска и романска филология в Държавния университет в Букурещ през 1955 г.(4). В средата на 50-те години работи в Българския библиографски институт (ББИ) под ръководството на Тодор Боров(5). В „Оценка на работата на нашите служители в международните организации в Женева“ за 1966 г. се съдържа информация за Теодор Димитров. Според документа, на 1 май 1958 г., след успешно издържан конкурс, той сключва постоянен контракт с Международната организация по труда (МОТ) в Женева и започва работа като библиотекар към библиотеката на организацията(6). На тази длъжност създава и ръководи специалните колекции в Библиотеката на МОТ, а именно: Колекция на МОТ, Колекция на ООН, Колекция „Статистика“ и Славянска колекция. На 1 септември 1960 г. чрез конкурс се прехвърля на работа с постоянен контракт в Библиотеката към Европейската служба на ООН в Женева като завеждащ отдел „Комплектуване и каталогизация“. Началото на кариерата на Т. Димитров в ООН отбелязва и Богомил Райнов, чиито контакти с него са неизвестни за мнозина. На няколко страници в книгата си за Людмила Живкова писателят разказва за запознанството си с Т. Димитров, което датира от май 1961 г., и личните си впечатления от него. Той дава висока оценка и на работата му в ООН. Споменаването му е във връзка с реализацията на съвместната идея на Богомил Райнов и Людмила Живкова за издаване на поредица от книги, съдържащи учението Агни Йога. „От края на 50-те години в Женева работеше като служител в библиотеката към ООН българинът Теодор Димитров. Редкият шанс да заеме поста си в международния институт, където по неписано правило приемаха само кандидати от капиталистическите страни, се дължеше на изключителните качества, с които Димитров бе успял да спечели конкурса за съответната длъжност. Без да влизам в подробности за възпитанието и образованието му, ще кажа само, че това бе млад мъж с приятна външност и добри обноски, владеещ пет западни езика и добре запознат с библиотечното дело(7).“

Документи, притежание на Архива на Министерството на външните работи на Република България, дават яснота за целите на българската външна политика при търсене на възможности за назначаване на българи като международни служители. В писмо на В. Луканова, постоянен представител на Народна република България при Европейската служба на ООН и другите международни организации в Женева, до министъра на външните работи Карло Луканов от 8.XI.1960 г. се казва, че „влизането на кадри от страните на социалистическия лагер в тези организации ще способства за тяхното активизиране... ще даде възможност за промяна духа в организациите и внесе по-голяма обективност при осветляването на постигнатите

от нашите страни успехи“(8). От проучените до този момент документи от АМВНР за периода 1958–1969/1970 г. става ясно, че Теодор Димитров е обект на постоянен интерес от страна на дипломатическите служби на България в Швейцария от момента на постъпването си в институциите на ООН в Женева. Името му се споменава в почти всеки доклад, отчет или друг вид дипломатическа кореспонденция на ПП в Женева или легацията ни в Берн, в която се засяга дейността на българските служители в ООН. В Отчет за изпълнението на плана за работата на Представителството за 1958 г. се казва, че: „През годините бяха направени постъпки за назначаването на български граждани в МОТ, ИКЕ и Международната организация за далекосъобщения. Вече бе назначен служител в МОТ [Т. Димитров – бел. моя]“(9). Част от официалните български власти са искали да поставят задачи на българските международни служители извън рамките на служебните им задължения. В предложение от ноември 1959 г. на Ст. Тончев, председател на Комитета по труда и цените при МС, за подобряване на работата по въпросите на МОТ се изисква по-активно съдействие от Т. Димитров. В отговор на МВНР по доклада на Ст. Тончев се казва, че „препоръката... е неуместна и политически неправилна“(10). Друг аспект на отношенията на официалните власти с българските служители в международните организации засяга срока на назначаването им. Отдел МОД на МВНР критикува възприетата система за назначаване за постоянно, защото по този начин се увековечава несправедливото географско разпределение на служителите в системата на ООН. При краткосрочното назначаване повече български граждани ще трупат опит и квалификация(11). През този период Теодор Димитров е единственият българин, сключил безсрочен трудов контракт с институция от системата на ООН(12). От този факт произтичат и конфликтите между него и официалните български власти. Те започват като резултат от приложението на ПМС № 267 от 22 декември 1959 г. относно уреждане положението на лицата, изпращани като служители на международни организации или като специалисти за развиващите се страни чрез тези организации. Това постановление налага да се внася в държавния бюджет частта от заплатата, която надхвърля заплатата на дипломатическите служители на България в съответната страна. Теодор Димитров отказва, като се аргументира с факта, че не е изпратен от България, а заема мястото чрез конкурс(13). Проблемът търпи развитие през годините и като резултат Т. Димитров постепенно се отдръпва от контакти с българската мисия в Женева. От друга страна, той е високо оценен от българските дипломати, защото с готовност е подпомагал дейността им.

Проучените документи от АМВНР отразяват контактите на Т. Димитров с официалните български власти, както в личен план, така и като представител на скромната група български международни служители през този период.

Първото десетилетие на Теодор Димитров като завеждащ отдел „Комплектуване и каталогизация“ в Библиотеката към ООН в Женева е време на ориентация в професионалните проблеми на отдела и институцията като цяло, в търсене на техните решения и затвърждаване на позиция. Не трябва да забравяме, че Т. Димитров, заемайки този отговорен пост едва 28-годишен, попада в консервативна професионална общност, част от която негласно поставя под съмнение неговите умения не само заради младостта му, но и заради принадлежността му към малка страна от Източния блок. Както днес, така и в онези години, попадайки в позицията на чужденец (независимо от интернационалния състав на служителите в ООН) е било необходимо да си много

по-добър от тях, за да се наложиш. Дългогодишната успешна кариера на нашия сънародник доказва безспорните му лични и професионални качества.

Няколко са основните теми, които са предмет на професионален интерес от страна на Теодор Димитров и които съставляват основната част от писменото му наследство. Това са трактовката на международната документация, организацията на библиотечната и библиографската дейност, България в междувоенния период с акцент върху отношенията ѝ с Обществото на народите, международната защита на правата на българските малцинства в съседните ни страни през 20-те и 30-те години на миналия век.

Тези теми ангажират вниманието на специалиста Т. Димитров, като през различните периоди от професионалното си развитие някоя от тях има приоритет над останалите.

В началото на 70-те години Теодор Димитров започва да разработва проблемите, свързани с международната документация. Тогава той участва активно като лектор, координатор и ръководител на различни форуми в рамките на Учебния и научно-изследователски институт към ООН (UNITAR). В няколко важни доклада третира появата и същността, излага приносни идеи и практическа реализация на възгледите си за обработката и достъпа до международната документация(14).

Международният библиографски институт, основан в Брюксел през 1895 г., е първият административен орган, който използва термина „международна документация“. Т. Димитров обяснява, че в исторически план международната документация се формира от новите международни организации и е свързана с новата институционална структура. Според него тя се появява като феномен след Първата световна война след създаването на Обществото на народите, а в съвременността се е превърнала в огромно и сложно работно средство в рамките на ООН, специализираните агенции и другите междуправителствени и неправителствени организации.

Теодор Димитров предлага нова класификация на международната документация с оглед улесняване на нейната обработка и достъп. Той предлага за библиотечните материали, идващи от ООН и специализираните агенции, да бъдат разделени на две големи категории:

1. Главни документи – имат се предвид официални писмени документи под формата на подвързан том – годишни или периодични отчети за дейността на отделна организация или агенция; бюджети; отчети върху проекти от областта на техническото коопериране; доклади и трудове от конференции, съвещания, семинари, работни групи или експертни групи, свикани от или под покровителството на организации или с тяхно участие; годишници, законодателни текстове и текстове на договори; процедурни правила, инструкции, наръчници за процедурни въпроси на ръководни или подчинени органи. Всички тези материали са предназначени за разпространение извън организацията и са предмет на продажба. За тези материали може да се приложи термина „публикации“, тъй като те обикновено са отпечатани. В тази категория могат да се добавят циклостилните материали от основно значение за системата на ООН и по-специално тези, засягащи аспектите на икономическото и социалното развитие.

2. Второстепенни документи – те са предимно на циклостил и са предназначени само за вътрешна употреба(15).

Т. Димитров подчертава необходимостта от каталогизация на главните документи и публикации на ООН и специализираните агенции заради по-добрата

организация на библиотечната дейност. Без добре организирани каталози библиотеката не може да функционира, без обработка документацията става хаотична. С оглед на това каталогизаторът може да избере между две алтернативни решения в зависимост от целите си:

1. Ако библиотеката реши да създаде специализирана колекция от документация на ООН, материалът се третира по специфичен начин.

2. Ако библиотеката реши да интегрира публикациите и главните документи на ООН към другите фондове, каталогизаторът трябва да подчини материала на общото третиране и на принципите, ръководещи каталогизацията и предметизацията, и класификационната система, прилагана в съответната библиотека.

По време на първия Международен симпозиум по документация на ООН и другите междуправителствени организации (Женева, 21–23 август 1972 г.) Теодор Димитров изнася доклад, в който представя проекта за централна каталогизация на документите в Библиотеката към ООН в Женева. Той подчертава, че като наследник на Библиотеката към Обществото на народите, днешната Библиотека в Женева различава две големи групи от публикации и документи:

1. Официални документи и публикации или Главни.
2. Работни и всички други служебни документи или Второстепенни.

Първата група подлежи на пълна каталогизация. Документите са организирани в специални колекции и от класификационна гледна точка получават сигнатура с обозначение „UN Documents“, комбинирана с класификационен индекс по УДК и индекс по системата на Кътър. Тази дейност служи за основа на проекта за централна каталогизация на главните международни документи в Библиотеката към ООН в Женева.

Към втората група документи се прилага система от символи, изработени от Комитета на ООН по публикациите. Постоянно се попълва списък върху фиши, който съдържа данни за всички документи, получили серийни символи според вида си. За същата категория е създаден и Предметен показалец, подобен на UNDI (United Nations Documents Index). Тези показалци се допълват и от две спомагателни картотеки:

1. Списък на всички символи на ООН върху картичка.
2. Азбучен списък на всички органи на ООН с препратка към символите на техните документи.

Същите принципи се прилагат и към документите на специализираните агенции.

Проектът за централна каталогизация на главните документи на ООН и специализираните агенции в Библиотеката към ООН в Женева стартира през ноември 1970 г. след конференцията, посветена на публикациите на ООН, организирана от Асоциацията на библиотекарите от научните библиотеки от северноевропейските страни и Нобеловия институт в Осло. Проектът се ръководи от Processing section към Библиотеката на ООН в Женева. Той е вдъхновен от предложения от различни държави и се явява неофициално приложение на някои резолюции и препоръки, дело на Комисията за програма и координация, одобрени от Икономическия и социален съвет (ECOSOC), но неизпълнени. В тази връзка идва инициативата от страна на Библиотеката „Даг Хамаршелд“ (16) в Ню Йорк, свързана с публикуването на „Списък на главните документи, издавани от агенциите в системата на ООН“. Той е замислен да излиза месечно с годишни кумулации на английски език, в който документите са групирани по издаваща агенция, със 7-цифрен номер (код на групата, код на агенцията, номер на записа),

придружен от библиографско описание, кратка анотация и съдържание. По този повод е проведена дискусия в Постоянната комисия по обработка и документация, която не е продължена докрай.

В резултат на тази дейност Теодор Димитров дефинира целите на проекта за централна каталогизация, с помощта на който Библиотеката към ООН в Женева ще отговори на исканията на държавите:

1. Да се определи групата на главните международни документи.
2. Да се приложи ISBD върху международните документи.
3. Да се направи предметен анализ на тези документи.
4. Да се посочи като помощно средство индекс по УДК за евентуална

класификация.

5. Да се изготвят библиографски картички и чрез тяхното разпространение да се информират заинтересованите партньори за съществуването на някои главни документи и да се подпомага политиката на комплектуването, да се постигне еднократна обработка в каталогизацията, да се въведат стандарти за библиографско описание при третирането на международните документи, да се реализира тяхната информационната ценност и да се осигури по-добър достъп до тях.

Т. Димитров формулира и работните средства за изпълнението на този проект:

1. Международни стандарти – ISBD (съвместно с Англо-американските правила за каталогизация (AACR)).

2. Контролиран речник на предметните рубрики на Конгресната библиотека на САЩ (комбинирани с някои международни достижения в областта на рубриките, отразяващи международни проблеми и събития).

3. УДК.

Според Т. Димитров, ако проектът претърпи разширение, това ще доведе до създаването на компютърнобазирана система за своден каталог на публикациите и документите на ООН и специализираните агенции. Тази негова идея е водеща за времето си и има изключително значение за представянето и достъпа до публикации от този вид.

Основно място в разработките на Теодор Димитров от началото на 70-те години на миналия век заемат принципите на каталогизация, които прилагат библиотеките към международните организации. Можем да предположим, че голяма част от тях са негово дело, бидейки дългогодишен ръководител на този отдел в Библиотеката към ООН в Женева. Той спира вниманието си върху няколко основни проблема в процеса на каталогизация на този вид официални документи, където колективният автор има основна роля и водещо значение.

Първият основен проблем се поражда от взаимовръзката между колективен автор, индивидуален автор и заглавие. Според Т. Димитров специфичният начин на трактовка на колективното авторство е проблем от първостепенно значение за създаването на основен запис като база за библиографското описание на международните документи. Допълнителни трудности възникват и от подчиненото служебно положение на главните органи и подразделенията им в рамките на международните организации. Той изтъква, че инструкциите за каталогизация не отделят достатъчно внимание на този въпрос, причинен от новия феномен в библиотечната и документационната практика.

Заглавната редна дума е вторият по значимост проблем при каталогизацията на международната документация. Теодор Димитров е срещу използването ѝ по две основни причини. Той подчертава, че интелектуалната отговорност на международните документи винаги е декларирана и определена и затова е

задължително тези документи да бъдат приписани на тяхната международна организация. Втората причина е, че международната документация има структура на продължаващо издание. Заглавията, включително и тези на периодичните издания на международните организации, в 95% от случаите не са характерни: бюлетини, документи, списания, официални отчети и др. От друга страна, 80% от характерните заглавия не отговарят на съдържанието на документите. Т. Димитров изтъква, че международните документи, вероятно, са най-лошият пример, където заглавието, основен източник на информация за каталогизатора, е лишено от семантична стойност. Затова той смята, че този поток от информация е невъзможно да бъде описан на базата на заглавието.

Приложението на ISBD е третият основен проблем при каталогизацията на международната документация. Теодор Димитров отбелязва, че с окончателното одобрение на ISBD на срещата на ИФЛА в Ливърпул през 1971 г. се цели осигуряването на стандарт за подготовката на описателната част на библиографските записи. Те трябва да оформят национални и международни архиви на библиографски описания, които да послужат като база за международен обмен на библиографски данни. Библиотеките към международните организации трябва да приемат и приложат същия стандарт, защото не съществува и наръчник за библиографско описание на международните документи.

Заслугата на Теодор Димитров е, че към елементите на каталогизация на международните документи: наименование на органа, в чиято серия се публикуват документите, заглавие на документа, издателски данни, колационирание, брой страници, томове, форма и др., бележки за серията или номерата на документите и библиографски бележки – той предлага да се постави въпроса за приемането на ISBN от организациите в системата на ООН. Т. Димитров призовава всички международни организации да дадат своите предложения за разработването на ISBN за международните публикации.

Приносът на Т. Димитров се състои във факта, че той изтъква необходимостта от спазване на принципи, които ще помогнат на библиотеките в техния подбор, каталогизация, обработка и съхранение на документите и публикациите. Той подчертава, че на този етап е трудно да се избегне удвояването на работата между библиотеките в системата на ООН, но това може да бъде преодоляно между тях и националните депозитни центрове. Най-добрият подход според него е да се извършва каталогизация на място, с най-добрите методи, за да се намери общ библиографски език. Тази дейност може да се подкрепи от обработката на документите, извършвана в библиотеките към международните организации.

За нуждите на първия Международен симпозиум по документация на ООН и другите междуправителствени организации, проведен в Женева през август 1972 г., Теодор Димитров съставя библиографията „Документация на Обединените нации и другите междуправителствени организации“ (17). Тя представлява работен документ в рамките на форума. Библиографският указател демонстрира научния подход на съставителя към темата за международната документация. Т. Димитров прилага на практика своите концепции и решения относно използването ѝ. Издаването на подобни библиографски указатели се превръща в традиция.

Значително място в писменото наследство, оставено от Теодор Димитров, заемат изследванията му върху българската история. Научният му интерес е концентриран върху съдбовните за България години в периода между двете световни войни, когато страната ни се стреми да реши националния въпрос. Пристрастието на Теодор Димитров към междувоенната проблематика се проявява

още по време следването му в Университета на Женева, където специализира в областта на най-новата европейска история. Той участва в семинари по проблемите на Първата световна война, на следвоенното преустройство на света в резултат на решенията на Парижката мирна конференция от 1919 г., на причините за избухването на Втората световна война и др. През 1978 г. той завършва специалността „Международни отношения“ с магистърска степен.

През 1979 г. Теодор Димитров поставя началото на поредицата „Международна документация за Македония“, в която възнамерява да публикува документи на Обществото на народите и други международни организации, конфиденциална кореспонденция, дипломатически документи, придружени от основни данни за историческото минало, карти, статистика и библиографски бележки. Според съставителя, целта на тази поредица е да предостави на учени, политици, дипломати, студенти, библиотекари, журналисти и граждани достъп до документи от фундаментално значение за Македония. В края на декември 1969 г. Архивът на Обществото на народите става публичен и това дава възможност на Теодор Димитров да реализира изключително амбициозната задача, която си е поставил.

Първите пет тома от поредицата излизат от печат през 1979 г. – 60 години след провеждането на Парижката мирна конференция и основаването на Обществото на народите (ОН). Те носят общото заглавие „Жалбите на Македония. Меморандуми, петиции, резолюции, протоколи, писма и документи, отправени до Обществото на народите, 1919–1939“ (18). В действителност съставителят разширява първоначалния тематичен обхват на поредицата, като включва цялата проблематика, свързана с участието на България в Парижката мирна конференция, подписването на Ньойския мирен договор на 27 ноември 1919 г. и дейността ѝ като член на ОН.

Първият том от „Жалбите на Македония“ съдържа Мемоара на изпълнителния комитет на македонските братства до Парижката мирна конференция през 1919 г., който е част от пропагандната кампания в защита на националните интереси, която води българската делегация по време на конференцията (19).

Вторият том съдържа част от разискванията по време на Парижката мирна конференция по малцинствените въпроси, по преговорите с българската делегация, както и по мирните договори с Гърция и Кралството на сърбите, хърватите и словенците (по-нататък КСХС) (20). Голяма част от тези документи са вече публикувани, но труднодостъпни за българските изследователи. Този факт ни дава правото да оценим високо степените от нашия сънародник Теодор Димитров. Във въвеждащите бележки към тома откриваме причината, поради която поредицата носи заглавие с толкова голям емоционален заряд: „... Македония! Дълга и болезнена е историята на тази дива, планинска и бедна област в сърцето на Балканите. Център на блестяща култура на средновековната българска държава и фокус на българските национални стремежи по време на дългата нощ на османското иго, България предприема три войни и понася с твърдост многобройни неуспехи за Македония и нейното население“ (21).

Третият том от поредицата „Жалбите на Македония“ е озаглавен „Границите на България“ (22). Документалните свидетелства осветляват целия механизъм на преговорите и споразуменията с КСХС, Румъния и Гърция, както и враждебната атмосфера и изолация, в която е поставена българската делегация до подписването на мирния договор, довел България до втора национална катастрофа.

Четвъртият том е озаглавен „Отговорността за войната и България“ (23). Той отразява реакцията на българската общественост в страната и в чужбина, както и в териториите, откъснати от родината и отредени за съседните нам държави, срещу

обвиненията към България като една от страните, виновна за избухването на световната война.

Петият том е посветен на британския политик Харолд Никълсън(24). Томът започва с встъпителна студия на Теодор Димитров – портрет на дипломата, експерта по международно договаряне и комисаря на Обществото на народите, който „начертава границите на балканските държави без милост“(25).

Последният том от поредицата „Жалбите на Македония“ носи заглавието „България и Обществото на народите“(26). Той е най-обемист в сравнение с предишните и включва основни документи от взаимоотношенията между България и ОН през периода 1920–1923 г.

Теодор Димитров прилага към всички томовете на мащабното документално издание богат справочен апарат, карти, илюстрации, библиографии и значителен по обем текст на съставителя.

Документалните сборници на Теодор Димитров са принос в българската историческа наука. Те запълват празнини в познанието ни за България през първата половина на XX век. И до днес това издание е ненадминато по мащаб и съдържание сред останалите български публикации. То е резултат от многогодишна изследователска работа и създава богата извороведска база за нови проучвания на междувоеенния период в българската история.

Цялостната дейност на библиотеките към международните организации е третата най-важна тема, намерила място в теоретичните и практически разработки на Теодор Димитров. Интересът му на специалист е естествен – продиктуван е от професионалната среда, в която работи над тридесет години. Като библиотекар в МОТ и като дългогодишен ръководител на отдел „Каталогизация“ в Библиотеката към ООН в Женева, той се сблъсква с различни проблеми на функционирането на тази уникална библиотечна система. В разработките на Т. Димитров откриваме актуални идеи, концепции и решения, полезни и за съвременния библиотечен специалист. Според Т. Димитров „бъдещето на библиотеките към международните организации ще се формира от научни постижения, свързани с информационни технологии, съчетани с ефективна координация и добра воля на различните нива на международната администрация“(27).

Тези възгледи на Теодор Димитров намират своето практическо приложение във важен етап от дейността на библиотеката. През февруари – март 1983 г. той участва в служебна командировка в Ню Йорк, която има за цел въвеждането на United Nations Bibliographic Information System (UNBIS) и в Библиотеката към ООН – Женева. Тази компютризирана библиографска информационна система започва да функционира в Централната библиотека на ООН „Даг Хамаршелд“ през 1979 г. Като резултат от служебното пътуване Т. Димитров разработва Програма за развитие на Библиотеката за 1984–1985 г. и Работна програма за 1983 г. (28). Одобрен е план, според който UNBIS трябва да заработи в Женева през същия период. Програмата съдържа осем части. В първата част Димитров посочва общите принципи, които ще ръководят политиката на библиотеката и конкретните професионални и административни действия, свързани с въвеждането на UNBIS в Женева. Те се състоят в следното:

- затвърждаване позицията на Библиотеката в нейните функции като инструмент на Секретариата на ООН;
- осигуряване на съдействие за прилагането на UNBIS;
- развитие на UNBIS като библиографска система и като мрежа;
- изграждане на тясно сътрудничество с изследователските отдели, разпо-

Дарението

ложени в Женева и снабдяване с ефикасни библиотечни услуги Икономическата комисия за Европа (ИКЕ), Центъра за човешки права, Изследователския институт по разоръжаване (UNIDIR) и др.;

- сътрудничество с Главната квартира на ООН и координиране на всички действия върху системата с Библиотеката „Даг Хамаршелд“, за постигане на обща политика на развитие;

- поемане на водеща роля в дейностите на всички библиотеки и документационни центрове към международните организации в Женева и подпомагане в координирането на техните мероприятия.

Подчертава се, че в началната фаза въвеждането на UNBIS ще бъде подчинено единствено на информационните потребности на Библиотеката в Женева. Те са изредени във втората част на програмата. В нея Теодор Димитров отново изтъква, че въвеждането на UNBIS изисква да се организира сбор от данни в такъв ред, че да подпомага както изследователската работа, така и анализа на световните проблеми, извършван от Секретариата. Според него чрез UNBIS Библиотеката ще осигурява библиографски справки за официални документи, периодични издания, статии и монографии, публикувани в различни форми и ще създава условия за достъп до тях и ефективното им използване.

В третата част на програмата Т. Димитров определя обхвата на базата данни UNBIS II в Женева, който е в съответствие с общите принципи, изброени по-горе. Съдържанието се разпростира върху няколко категории и предметни области:

- документи на ООН, изработени в Женева;
- материали за ООН, нейните специализирани агенции и други главни междуправителствени организации;
- международни отношения и политическа ситуация в страните членки на ООН (предметна област);
- разоръжаване (предметна област);
- международно публично право и национално законодателство (предметна област);
- човешки права (предметна област);
- международни икономически отношения и икономически условия в страните членки на ООН (предметна област);
- бежанци и хуманитарна помощ (предметна област);
- автоматизация на продължаващите издания, получавани текущо;
- документи и архиви на Обществото на народите;
- история на движенията за мир, съставяне на библиография за световния мир.

Теодор Димитров подчертава, че изброените категории и предметни области ще оформят логична рамка за съхранение и електронен достъп до материалите, притежавани от Библиотеката към ООН в Женева. Въвеждането ще следва нуждите на изследователските програми, а изреждането на приоритетите по предметни области ще осигури изчерпателност при очертаване на целите на UNBIS. Програмата ще окаже влияние и върху политиката на комплектуване. Крайната цел към момента на създаване на програмата остава обработката на целия материал, който притежава библиотеката.

В следващите части на програмата Т. Димитров разглежда техническите параметри на проекта: технологично оборудване, нови работни места, комуникационни връзки, обучение на персонала и стартиране на пилотен проект.

В края на изложението си Т. Димитров обосновава главната цел на прилагането на UNBIS в Женева – изработването на онлайн каталог. Той ще осигурява

систематично осъвременяване на съществуващия общ каталог за няколко години напред, докато поне 80% от библиографското търсене не започне да се извършва онлайн. Старият речников каталог, съставян повече от 63 години, ще продължи да играе своята роля на справочно средство. Изграждането на онлайн каталога ще съхрани същите функции като него, но ще добави и възможности за библиографски контрол. Въпросът за „затварянето“ на речниковия каталог може да бъде поставен на по-късен етап, когато нуждата от него действително отпадне.

В своето заключение Теодор Димитров подчертава, че „с въвеждането на UNBIS Библиотеката към ООН – Женева ще пропъди съмненията за своето бъдеще; ще може по-ясно да дефинира своя профил и ще разкрие нови възможности, за да задоволи потребностите на Организацията“(29).

Забележителната кариера на нашия сънародник като ръководител на отдел, а в началото на 90-те години и като заместник-директор на Библиотеката към ООН в Женева, приключва с неговото пенсиониране през 1992 г.(30), но това не е краят на професионалните му занимания.

Логичен резултат на дългогодишните му проучвания в областта на междувоенната българска история е защитата на докторат по политически науки към Института за висши международни изследвания в Университета на Женева през 1994 г. Той е на тема „България и Обществото на народите: Опитът с международната защита на националните малцинства 1920–1939“(31). Предметът на докторската теза никога не е губил актуалност за българската историческа наука. Съществуват многобройни изследвания на отделни аспекти от външнополитическата дейност на българските правителства и позицията на обществеността в защита на българските национални интереси в междувоенния период. Докторатът на Т. Димитров е ценен с това, че за негова изворова база служат непубликуваните архиви на Обществото на народите, т. е. документите притежават най-голяма доза автентичност, встрани са от пропагандата и фалшификациите на държавите, засегнати от малцинствените конфликти. Това е доказателство за обективността на изследването на Теодор Димитров. Трудът е ценен и с това, че анализира дейността на Обществото на народите на Балканите за периода между двете световни войни от позицията и на самата организация. Докторската теза на нашия сънародник тепърва ще бъде оценявана по достойнство и ще служи за база за нови изследвания, тъй като доскоро тя беше достъпна само за отделни български специалисти(32).

След пенсионирането си, в средата на 90-те години, Теодор Димитров става директор на издателство Foyer européen de la culture (Европейско огнище на културата). То е със седалище в закупеното от него през 1989 г. имение „Le Pailly“ в гр. Жеке, в близост до френско-швейцарската граница. Т. Димитров продължава да публикува ценни документални сборници, свързани с българската история, историята на ООН и на швейцарската конфедерация. В имението редовно свиква срещи на дипломати, на представители на местни и чужди медии, на които се дискутират проблеми на историята на България и балканските страни. Организира международни симпозиуми по проблемите на Балканите, на перспективите пред ООН и др.(33). През септември 1996 г. организира и ръководи международен симпозиум на тема „Федерални структури и интеррегионално сътрудничество в пространството на Балканите“, който се провежда под председателството на Даниел Таршис, генерален секретар на Съвета на Европа и Флавио Коти, президент на ОССЕ. За участие са поканени много политици, дипломати и специалисти от балкански и европейски страни. Докладите от симпозиума предлагат нов поглед

върху конфликтите, тлеещи от векове, и са принос към усилията за намиране на решение на проблемите на Балканите с оглед на съвременността(34).

Дългогодишният живот зад граница на Теодор Димитров не го откъсва от България. Нещо повече. Той запазва любовта и верността към Родината си, запазва чувството за национална принадлежност. Ярکو доказателство в потвърждение на това е фактът, че малко преди смъртта си, той завещава цялото си движимо и недвижимо имущество на България(35). То включва една къща в кв. „Шамбеси“, Женева, в близост до Двореца на нациите, имението „Le Pailly“ от XIX в. в гр. Жекс – Франция, над 50 000 тома книги, богат личен архив, колекции от произведения на изкуството и мн. др. След петгодишни съдебни спорове през есента на 2007 г. България влезе във владение на дарението.

Теодор Димитров умира на 17 август 2002 г. в Женева след тежко боледуване. В бюлетина на Асоциацията на бившите служители на международните организации (AFICS) се казва, че датата на смъртта му е неизвестна(36). До есента на 2007 г. точната дата посочва единствено Богомил Райнов: „Два столични всекидневника споменаваха с няколко реда за смъртта му, главно заради завещанието, направено в полза на държавата ни. Подробности за самия покойник липсваха. Известно е, че ние по традиция проявяваме по-голям интерес към грабителите, отколкото към дарителите. Теодор Димитров беше от ония достойни граждани, които в страните с цивилизовани държавнически порядки биват награждавани, макар и посмъртно. Една от заслугите му към България беше, че като висш служител в ООН с достъп до всички големи библиотечни хранилища, той издирваше, копираше и размножаваше на свои разноски редица документи, важни за националната ни история“(37).

Приживе личността на Теодор Димитров и жизненият и професионалният му път са почти непознати в България. Но извън родината си, той е признат и ценен международен служител. Доказателство за високия му професионализъм е членството му в Асоциацията на библиотеките към международните организации (AIL), където последователно заема постове на вицепрезидент (1972 г.), генерален секретар (1975 г.) и президент (1980 г.). В обръщението на Дейвидсън Никъл (изпълнителен директор на UNITAR и заместник-генерален секретар на ООН) към участниците във втория Световен симпозиум по проблемите на международната документация в Брюксел (1980 г.) се казва: „Искам да изразя нашата благодарност към г-н Т. Димитров, неуморимия президент на AIL, и към г-н Олдржих Черни, способния генерален секретар на AIL, за техния безценен принос и помощ в подготовката и провеждането на симпозиума ... те отделиха от свободното си време и енергия за него. Този факт още веднъж доказва идеализма, който преобладава в професионалните кръгове на библиотекарите и документалистите“(38). Теодор Димитров получава признание и от Съюза на международните асоциации (UIA) за над 20-годишното активно сътрудничество в подготовката на Encyclopedia of Human Potential, осигурявайки достъпа до документи, съхранявани в Библиотеката към Европейската служба на ООН в Женева(39). Част от неговите книги, документални поредици, статии и студии са притежания на едни от най-големите библиотеки в света (извън системата на ООН) – Конгресната библиотека в САЩ, Британската библиотека, Библиотеката към Лондонското училище по икономика и политически науки (LSE) и мн. др. библиотеки, специализирани в областта на международните отношения.

Въз основа на изложеното дотук можем да кажем, че личността и завещаното ни от Теодор Димитров заслужават своето цялостно изследване. Единствено и само тогава той ще бъде познат и в България!

Бележки

1. Министерство на външните работи на Република България. 12.06.2008 <<http://www.mfa.government.bg>>
2. Пак там.
3. Още в началото на изследването възникна проблем с малкото име на нашия сънародник. Възприех формата „Теодор“ – името, с което се е наложил в международните среди. Приятелите му също са го наричали „Теодор“. В библиографията на трудовете му рожденото му име „Тодор“ е избрано за основно, защото тази форма е предпочетена от колегите в Библиотеката на ООН в Женева, както и в каталозите на Конгресната библиотека в САЩ.
4. **Гроздева**, Ирина. Патриот ни завеща имоти за милиони. // *Труд*, LV1, № 269, 29 септ. 2002, с. 14; **Бояджиев**, Стоян. Простихме се с автора на „Жалбите на Македония“. // *България – Македония*, II, 2003, № 1 (януари), с. 38.
5. Пак там. В публикациите на И. Гроздева и Ст. Бояджиев се казва, че Т. Димитров завършва ББИ през 1957 г. Известно е, че през този период ББИ няма подобни функции. Засега авторът има данни, че Т. Димитров е част от колектива на института, съдържащи се в документи на Дипломатическия архив на Министерство на външните работи на Р България (АМВНР).
6. АМВНР, оп. 13 (Международни организации и договори – МОД), а. е. 673, л. 105.
7. **Райнов**, Богомил. Людмила – мечти и дела. – София, 2003, 49–51.
8. АМВНР, оп. 6 (МОД), а. е. 445, л. 1.
9. Пак там, оп. 15п (поверителен), а. е. 1174, л. 5.
10. Пак там, оп. 5 (МОД), а. е. 91, л. 9, 24.
11. Пак там, оп. 7 (МОД), а. е. 553, л. 3.
12. Пак там, оп. 6 (МОД), а. е. 445, л. 1, 2.
13. Пак там, оп. 15 (МОД), а. е. 733, л. 11.
14. **Dimitrov**, Todor Delčev. Some aspects of cataloguing and indexing of United Nations and specialized agencies publications and documents. [Geneva, 1970], 24 p.; International documentation as a source of information. – Geneva, UNOG, 1971, 14 p.; Centralized cataloguing of major United Nations and specialized agencies documents. In: International symposium on documentation of the United Nations and other intergovernmental organizations. – Geneva, 1972, Panel I, p. 1–13.
15. **Dimitrov**, Todor Delčev. Some aspects of cataloguing and indexing of United Nations and specialized agencies publications and documents. [Geneva, 1970], l. 4.
16. В специализираната литература е популярна и друга форма на името на бившия генерален секретар на ООН като Даг Хамарскьолд. В текста е отразен варианта, добил гражданственост от средата на миналия век. Днес се използват и двете форми.
17. **Dimitrov**, Todor Delčev. Documentation of the United Nations and other intergovernmental organizations. Inform. a. functional purposes, processing a. utilization. A bibliogr. – Geneva, 1972, III p.
18. The Complaints of Macedonia. Memoranda, petitions, resolutions, minutes, letters and documents, addressed to the League of Nations, 1919–1939. Ed. Theodore D. Dimitrov. – Geneva, League of Nations, 1979. (International documentation on Macedonia).
19. Op. cit. Vol. 1. Memoir presented to the governments of the United States of America, of Great Britain and Ireland, of France, of Italy and of Japan by the Executive Committee of the Brotherhoods of the Macedonian emigrations in Bulgaria, Sofia, February 1919. V, 62 p. (International documentation on Macedonia; № 1).
20. Op. cit. Vol. 2. Paris Peace Conference, 1919. Committee on New States. Meetings on Macedonia (Minorities). Minutes and annexes. VIII, 159 p. (International documentation on Macedonia; № 2–3)
21. Ibid., p. VI.
22. Op. cit. Vol. 3. Paris Peace Conference, 1919–1920. The frontiers of Bulgaria. VIII, 640 p. (International documentation on Macedonia; № 4–5–6).
23. Op. cit. Vol. 4. The war guilt question and Bulgaria. VIII, 415 p. (International documentation on Macedonia; № 7–8–9).
24. Op. cit. Vol. 5. Harold Nicolson on the Balkans, 264 p. (International documentation on Macedonia; № 10–11–12).
25. Ibid., p. 8.
26. The Complaints of Macedonia. Vol. 6. La Bulgarie et la Societe des Nations. – 1986, VIII, 896 p. (International documentation on Macedonia; № 13).
27. **Dimitrov**, Todor Delčev. Libraries of international organizations in Geneva. // *International Geneva* 1985. – Lausanne, 1985, p. 118.

28. **Dimitrov**, Todor Delčev. UNBIS implementation in Geneva. Programme for development of UNOG Library (1984–1985), and work programme, 1983. – Geneva, UN Library, 1983. [22 l.]
29. *Ibid.*, I. [13].
30. Данните са получени от завеждащ секция „Административен архив“ към Библиотеката на ООН в Женева г-жа Естел Трипел-Нгай.
31. **Dimitrov**, Todor Delčev. La Bulgarie et la Société des Nations: L'expérience de la protection internationale des minorités nationales, 1920–1939 / Par Théodore Delchev Dimitrov; [Directeur de thèse Miklós Molnar]. – Genève, 1994. – XIII, 430 p.
32. Благовест Нягулов. // *Ист. прегл.*, L/LI, 1994/1995, № 6, 117–122; **Пенков**, Сава. Българските протести пред света. // *Македония*, VI, № 10, 14 март 1995, с. 6.
33. **Бояджиев**, Стоян, цит. съч., с. 38.
34. **Symposium** international Structures fédérales et coopération interrégionale dans l'espace balkanique. Gex, France. 1996. Symposium international „Structures fédérales et coopération interrégionale dans l'espace balkanique“, 12 au 14 septembre 1996, Château du Pailly, Gex, France : Rapp. et doc. / Coordonnateur du Symp. Théodore D. Dimitrov. – Genève-Gex : Foyer Européen de la culture, 1997. – VIII, 403 p. – (Actes des conférences = Conference Series, ISSN 1422–3589 ; Vol. 7).
35. В. *Сеза*, № 227, 27 септ. 2002, с. 4; **Гроздева**, Ирина, цит. съч.; **Бояджиев**, Стоян, цит. съч.
36. **Quarterly** bulletin of Association of Former International Civil Servants – AFICS (New York). Vol. XXXIII, October 2002, № 4. 16.06.2008 <http://www.un.org/other/afics/bulletin_oct_02.pdf>
37. **Райнов**, Богомил, цит. съч., с. 49.
38. **International** documents for the 80's. Their role and use. Proc. of the second world symp. on intern. documentation, Brussels–1980. Ed. Th. D. Dimitrov et al. – Berlin, Walter de Gruyter, 1982, p. XIV.
39. **Union** of International Associations. Encyclopedia of world problems and human potential project. 16.06.2008 <<http://www.uia.org/encyclop/18back.htm>>

Момент от откриване на националната изложба „Дарението“ в Народната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“ на 23 май т.г.

НЯКОЛКО ДУМИ ЗА АКАДЕМИК, ПРОФ. Д-Р АЛЕКСАНДЪР МЛАДЕНОВИЧ

БОРЯНА ХРИСТОВА

За мене е голяма чест, че имам възможност да кажа няколко думи за проф. д-р Александър Младенович, един от най-големите и най-известните сръбски филолози на нашето време. Заслужава уважение прекрасната инициатива да му се направи портрет, който да разкрие в пълнота научните му и обществени приноси. И понеже говорим именно за „портрет“ ще си позволя да започна със спомените си за него. Познавах го отпреди повече от 30 години, видях го за първи път през 1977 г. в кабинета на моя учител и негов колега и приятел проф. Божидар Райков. В съзнанието ми от онова време – 70-те и 80-те години на миналия век – е останала представата за висок, хубав и строен, но строг мъж, облечен винаги в тъмно-синьо. Често замислен, понякога леко сянка на далечна и необяснима тъга ляга върху лицето му, но той бързо я прогонва. Винаги гладко избръснат, стегнат и учтив. Точен и прецизен до крайност, нетърпящ размотаването и безотговорността. Голям сръбски патриот, силно и завинаги свързан с родината. Скрупулъозен в работата си. Думата му на две не ставаше, обещаеше ли нещо, считай го за изпълнено, като очакваше и от насрещната страна същото. И същевременно достатъчно артистичен, за да бъде понякога душата на компанията. Няма да забравя едно приятелско събиране на слависти в дома ми, когато той грабна китарата и с много приятен и топъл глас запя „Тамо далеко...“ Присъствах на 60-годишния

юбилей на проф. Младенович, после го видях малко след като навърши 70 в София – беше поканен на официалното отбелязване на 120-годишнината на Народната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“, виждам го и сега и... не намирам никаква промяна. Очите му греят със същата мекота, а погледът му е все така строг, лицето му – само привидно смръщено.

Проф. Александър Младенович има големи и неоспорими приноси в много области на научния и обществен живот не само за Сърбия, но и за целия славистичен свят. Познаваме го като автор на книги, студии и статии с широк научен диапазон, в които поставя езиковата проблематика в широк културологичен контекст и в които откриваме подчертан интерес към паметниците, произлезли от македонските и западнобългарските книжовни центрове; като преподавател в няколко големи университета и то преподавател със своя школа, със свои ученици и последователи, за които полага много грижи; като основател, редактор и организатор на най-известните лингвистични и археографски списания в Сърбия – като *Зборника Матице Српске* и *Археографски прилози* например; като дългогодишен ръководител на Археографското отделение към Народната библиотека в Белград; като активен член на Сръбската академия на науките; като носител на много сръбски и международни отличия, сред които, естествено, ми се ще да открия званието „доктор

хонорис кауза“ на Софийския университет. За всичко това обаче вероятно ще говорят подробно други, много по-добре запознати с творчеството и личността му. На мене ми се иска да се спра на ролята на проф. Младенович за развитието на отношенията между двете национални библиотеки – на България и на Сърбия, защото той е един от най-големите чуждестранни приятели на българската национална библиотека.

Сигурно малцина знаят, че най-дългото в цялата й, вече 130-годишна история, подкрепено със специални договори, международно сътрудничество на Народната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“ в София е тъкмо с Народната библиотека на Сърбия в Белград. Това сътрудничество, продължаващо вече тридесет години, позволи да се изгради един, макар и миниатюрен, модел на балканско единно и приятелско съществуване и работа в името на обща цел – развитието на южнославянската археография и палеография и разработването на дългосрочни научни проекти в областта на славистиката и медиевистиката. В основата си това беше и е едно научно и професионално общение, което доведе до много добри резултати и до някои ценни публикации. Бяха публикувани книги и статии върху български и сръбски материал, беше дадена възможност на много български учени да видят имената си в реномираното списание „Археографски прилoзи“ (иска ми се да добавя, че и аз бях сред тях. По покана лично на проф. Младенович дадох за публикуване открития текст на една нова „Лазарица“, а княз Лазар и битката му „на Косово поле“ бе сред заслужаващите особено внимание теми според професора). Но това общение ни даде и много повече – чрез ежегодната обмяна на специалисти то ни позволи да се опознаем едни други, да видим, че не сме толкова различни и че можем да се харесаме, отвори ни вратите към други, красиви и хармонични светове.

И в основата на всичко това стоеше и стои проф. Младенович, наричан с

обич от многобройните си български приятели „Ацо“. Именно по негово предложение в далечната вече 1979 г. бе изготвен и подписан първият официален договор между двете библиотеки и двата археографски отдела. В него черно на бяло се уговаряха основните посоки на сътрудничество – обмен на микрофилми от ръкописни паметници (нещо трудно за ония времена), ежегоден обмен на специалисти, които имаха възможност по двадесет дни да работят не само в националните библиотеки на двете страни, но и в други богати книгохранилища; обмен на публикации в областта на ръкописното наследство от Х–ХІХ в.; организиране на съвместни издания и конференции, съвместно представяне на изложби и др. Планираното изглеждаше доста амбициозно, но успяхме да го осъществим именно благодарение на А. Младенович. Като точен, акуратен и стабилен организатор той не допусна неизпълнение на поетите ангажименти нито от едната, нито от другата страна. Неговата енергия бе заложен на ползотворното сътрудничество и гаранция за етичните, колегиални и изчистени от политически намеци отношения между двете археографски звена. Тук е мястото да отбележа, че всъщност Българската археографска комисия към НБКМ бе изградена от проф. Б. Райков до голяма степен по модела на сръбската, която в някои отношения винаги ни е служила за пример.

В продължение на повече от десет години, докато отношенията между двете звена укрепнат и се стабилизират, проф. Младенович идваше всяка година в София и работеше по две седмици в читалня № 1 на НБКМ. Надявам се, че тези посещения са били плодотворни за неговата работа, а за нас бе много важно това, че в редица свои публикации той изнасяше материали от ръкописите, съхранявани във фондовете на НБКМ и така ги правеше по-широко известни и ги популяризираше. Ще си позволя тук да припомня само някои от тези

публикации, като започна с най-приносните, според мене: „Записи у минеју из XIV века манастира Грачанице“ (Текст и филолошки коментар)“, публикувана още в първи брой на „Археографски прилози“; „О записима из XVI, XVII и XVIII века у четворојеванђелю писаном на подручју Скопске Црне горе (Текст и филолошке напомене)“ и „Записи из XVI, XVII и XVIII века у рукописним книгама манастира Грачанице“, както и: „Пример необичног обележавања наставка – А у генетиву множине именица у једном српском рукописном четворојеванђелю (1571 г.)“; „Археографске белешке 1. Апостол 1566 г.“; „Археографске белешке. 2. Триод посни (XVI век)“; „Неке филолошке напомене уз опис српских рукописа XVIII века“; „Дијак Симон – писар српских богослужбених книга у другој половини XVI века“ (подготвена съвместно с Л. Джорджевич) и др.

Ключова бе ролята на проф. Младенович и при реализацията на двете

съвместни българо-сръбски издания на ръкописи – „Софийската илюстрирана Александрия от XV век“ и „Хилендарската кондика от XVIII век“. Всъщност без неговото участие и без неговия организаторски талант те може би изобщо нямаше да се осъществят.

Изредих немалко неща, струва ми се, а, като си помислиш, всичко това е само една малка част от цялостната му дейност, нищо в сравнение с онова, което е извършил през годините. Ние, българските му колеги и приятели, можем само да се надяваме, че ще ни включи в бъдещите си планове и ще възобнови хубавата традиция да идва всяка година в София и да се отбива в читалня № 1 на НБКМ. Още звучи в главата ми краят на песента „А я идем далъе у свой неспокой...“ И предполагам, че той никога няма да търси безсмисления покой, винаги ще върви напред и надалече след неспокойния си търсещ дух.

19.05.2008 г.

НАРОДНО ЧИТАЛИЩЕ „ПОСТОЯНСТВО“ – ЛОМ

О Б Я В Я В А

НАЦИОНАЛЕН ЛИТЕРАТУРЕН КОНКУРС

„ЯНА ЯЗОВА“ ЛОМ '2008

Второ издание

Конкурсът се посвещава на 160-годишнината на библиотеката.

- Условия:
- литературен жанр – разказ;
 - до три литературни творби в три екземпляра;
 - размер на творбата – до пет машинописни страници;
 - възраст – от 14 до 35 години;
 - срок за изпращане на творбите – 15.09.2008 г.

Материалите се изпращат в плик на следния адрес: 3600 гр. Лом, ул. „Славянска“ № 1, Румяна Кръстева – библиотекар в НЧ „Постоянство“.

За въпроси, свързани с конкурса, можете да ни пишете на следния email адрес: biblioteka_lom@abv.bg и на тел: 0971/66471.

Необходими сведения за кандидата: име, презиме, фамилия, точен адрес, ЕГН.

Ще бъдат присъдени три награди:

I награда – 200 лв

II награда – 150 лв

III награда – 100 лв.

Резултатите ще бъдат обявени и връчени през октомври 2008 г. на тържествата, посветени на юбилея на библиотеката.

ПЕРИОДИЧНИЯТ ПЕЧАТ НА ОСМАНОТУРСКИ ЕЗИК, ИЗДАВАН В БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ 1878–1944 г.*

СТОЯН ШИВАРОВ

Периодичният печат е сред най-често използваните и цитирани извори в историческите изследвания. Причина за това е неговата достъпност, ясна структура и безпроблемно разчитане. Настоящата статия обръща внимание на една обособена, както хронологически, така и географски, част от него, която незаслужено, но по ред обективни причини е останала почти неизследвана и невъведена в научно обръщение – периодичният печат на османотурски език, издаван след 1878 г. на територията на възстановената българска държава.

Началото

Още в рамките на мултиетническата Османска държава българите (подобно на другите народности) издават редица вестници – най-често в Цариград, но също и в по-големите градове в българските етнически територии. Не са малко и изданията, печатани в съседните държави или полунезависими княжества, като тематиката на последните е свързана изключително с борбата за независимост. Има и няколко официални двуезични издания като в.

Типа „Дунав“, чиито броеве са в наличност и се съхраняват в Народна библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“ (НБКМ). След 1878 г. самото младо българско княжество се превръща в мултиетническа държава като сравнително голяма част от населението има майчин език различен от официалния българския или употребява повече от един език. Още от самото си институционализиране властта, а и самото общество, показва, че чудесно осъзнава тази реалност и го демонстрира – „Държавен вестник“ излиза и на османотурски (1) – официалният език на източния съсед. И макар турският вариант да просъществува едва две години, нуждата от преса насочена към турскоговорящото население остава и не след дълго други, този път рожба на частна инициатива издания, излизат от печат.

В първите години от самостоятелното си съществуване журналистическият живот в България се развива изключително хаотично и неорганизирано, но затова пък ентусиазъм не липсва. Едни и същи културни дейци се нагърбват с издаването едновременно на

*Доклад, разглеждащ същата тема, бе изнесен от автора по време на международния симпозиум *Information/Documentation Management and Cooperation among the Libraries in the Balkan Countries*, Одрин, юни 2008. Shivarov, S. *Bulgaristan'da Muhafaza Edilen Osmanlıca Gazeteler. Durumu, Katalog ve Dijital Çalışmaları*. // *Balkan Ülkeleri Kütüphaneler Arası Bilgi-Belge Yönetim ve İşbirliği – Sempozyum Bildirileri*, 2008, s. 133–139.

два-три, понякога и повече вестника. В Княжеството, а и в Източна Румелия, се появяват множество издания като техният живот не може да се нарече дълъг. Малко успяват да просъществуват повече от година, нерядко бива публикуван един-единствен пилотен брой, а след това или средствата или ентузиазмът пресъхват, а и властта, която по презумпция трудно понася критики, често не пропуска да се намеси. Не закъснява и развитието на регионалния печат. Пресата на османотурски език не е изключение и преживява същите сътресения, среща същите, в повечето случаи дори по-сериозни проблеми. Тяхната читателска база е значително по-ограничена, а и самото техническо изпълнение е специфично, като в някои случаи се използва дори традиционна литография(2). Все още предстои да се появят специализираните печатници като „Гюнеш“ („Слънце“), „Тераки“ („Напредък“), „Зарафет“ („Еlegantност“). Обикновено вестниците на османотурски са вид информационни бюлетини, изпълнени с местни новини, а писмата от читатели заемат значителен обем. Чисто тематичните издания са рядкост, а списанията истинска екзотика и се появяват едва след 1915 г. Целевата група читатели са сравнително образованите, млади и на средна възраст мъже. Изданията, предназначени за деца, са само три(3), като първото излиза през 1921 г.

Изключително малко на брой са запазените вестници на османотурски, издавани на територията на Българското княжество и/или Източна Румелия от последните десетилетия на XIX век. Ред издания са напълно изгубени за поколенията, а единиците запазени заглавия не са с пълните си броеве и годишнини. Има и такива, от които присъства един-единствен брой. За много от съществувалите вестници разбираме единствено по податки в достигнали до нас броеве от други издания, спомени или дори

лична кореспонденция(4). Показателно за нивото на тогавашната преса е и подзаглавието на издавания през 1897 г. в Пловдив в. „Седа“ („Глас“) — „Seda vakit buldukça çikar“(5) (Излиза щом намери време).

В годините на деспотичния личен режим на султан Абдул Хамид II, привържениците на конституционализма в опитващата да се реформира и оцелее Османска държава са подложени на гонения и много от тях са принудени да поемат по пътя на емиграцията. Не малко от тях се установяват временно или за постоянно и на територията на най-близкия европейски съсед — България — и от там продължават да пропагандират своите политически възгледи, което в този исторически момент може да означава само едно — да издават вестници или памфлети, разобличаващи и осмиващи режима. Резултат от тези им усилия са „Тарла“ („Нива“, 1882, София), „Хукук“ („Права“, Варна, 1897), „Ъслах“ („Реформа“, 1899, София), „Мюдафа-и хукук“ („Защита на правата“, 1901, Русе), „Шарк Румели“ („Източна Румелия“, Пловдив, 1905) и „Ферят“ („Стон“, София, 1905-6). Тези издания имат изключителен интересен, но и също толкова кратък живот и сходна съдба: забранени са от българските власти с цел предотвратяване напрежение в отношенията между двете съседни държави. Дори само отделното проучване на тези няколко издания, една незначителна част от разглежданата преса, би било изключителен и оригинален принос към българската историография. Вестник „Хукук“ например, от който излиза един-единствен брой (декември 1897 г.) е резултат от съвместна инициатива на младотурски дейци и арменски емигранти, борещи се за автономия. За да не влошава отношенията с Османската държава, под чиято номинална власт все още се намира Княжеството, българското правителство спира вестника, а Агоп Гарабедян —

главен редактор, и Онник Персехян – печатар, дори са екстрадирани в Русия(6).

Към урегулиране на журналистическия живот

Въпреки честите сътресения в политическото и обществено устройство на младата българска държава, с времето журналистическият живот се урегулира, броят на изданията и продължителността на съществуването им се увеличава, а техническото изпълнение е на забележимо по-високо ниво. Съвсем разбираемо е, че по време на Балканските войни повечето вестници на турски език престават да функционират и трудното възстановяване започва едва след Първата световна война. По времето на Голямата война обаче България и Османската империя са съюзници и официалната пропаганда намира израз в издания като „Ресимли Балкан“ („Илюстрирани Балкани“, 1916–1918), чиято основна задача е да осведомява населението за победоносния ход на войските на Тройния съюз.

Въпреки постоянно намаляващия, предимно заради изселвания, процент турскоговорящи в България, то златното време на тези издания съвпада с това за изданията на български език, а именно между 1923 и 1934 г. Един период ограничен от два преврата, които дават нова насока в развитието на цяла България. След 1923 г. печатът, включително османотурският, се възстановява с бързи темпове и броят на списваните издания значително нараства. Те отново имат кратък и нередовен живот, но вече и в малките населени места хората могат да получат достъп до последните новини и то на майчиния си език. Горната граница на споменатия период – превратът от 1934 г. – отбелязва и края на независимия и свободен печат в България. Някои лоялни към новата власт или аполитични издания са

оставени да съществуват, но всички с лява насоченост – земеделска, социалистическа или комунистическа, са затворени. Това се отразява и на турскоезичните вестници, защото някои политически организации поддържат свои печатни органи или приложения на турски език. Пример за това са „Чифтчи билгиси“ („Земеделско знание“), орган на БЗНС, или „Зия“ („Светлина“) – на БКП, като и от двете издания са запазени много броеве.

Характерни сами по себе си са и печатните издания на османотурски, издавани от различни християнски мисионерски общности и насочени към почти 100% изповядващата исляма турскоговоряща общност на територията в България. Тук можем да отбележим, че в България това е време на особена активност на западноевропейски и американски, най-често протестантски мисии. Един от най-дълго излизалите вестници (1936–1943 г.) „Хаккат шахиди“ („Свидетел на истината“) е всъщност протестантски мисионерски вестник. Главният редактор Натанаил Назифов е турчин, приел протестантската вяра и сменил името си.

Под влияние на езиковата революция в съседна Турция

Изключително интересен и характерен единствено за турскоезичната преса е периодът в края на 20-те и началото на 30-те години на XX век. А именно след 1928 г., когато Република Турция заменя арабската азбука с латиница. Прокемалистки ориентирите бързо последват примера на своите съидейници в източния съсед и започват да използват латинската азбука или поне да я използват паралелно или частично при списването на вестниците. Обратно, консервативно и антикемалистки настроените издания, повечето от които наблягат на религиозните традиционни ценности, свободни от гоненията в Турция, продължават да излизат изцяло

с арабско писмо години след обявената реформа, като някои от тях не изменят на този принцип чак до 1943 г. Все пак промяната на използваната азбука има благотворно въздействие върху развитието на пресата поне що се отнася до техническата реализация, все още несъвършена при издания на арабица. Любопитен факт е, че печатарите осъзнават удобствата при използването на латинската азбука, далеч преди тя да стане единствена норма. Още в началото на XX век вестници с адаптирана латиница се появяват в балканските провинции на Империята(7).

Превратът от 1934 г. е пагубен за независимата преса, но въпреки че броят на изданията се съкращава неимоверно, журналистическият живот не секва. Влиянието на цензурата върху печата се засилва до превръщането ѝ в основен фактор. Макар и далеч по-малко на брой, изданията на османотурски след тази дата са съхранени и в значителна степен достигнали до нас. Спецификите на този тип преса на родна почва се открояват най-ясно именно в упоменатия период. Години след като в Република Турция латинската азбука е единствена норма, в България арабското писмо си остава стандарт. Вестници като „Медениет“ („Култура“), „Хакикат Шахиди“ и „Хавадис“ („Новини“) влизат в четвъртото десетилетие на XX век изцяло на арабица. Причините за това са комплексни, но без съмнение липсата на принуда или значителни субсидии към издателите, каквито фактори съществуват в Турция, оказват своето влияние(8). За горна граница за изследване на този тип преса е удачно да се приеме 1944 г., въпреки че де факто последният вестник на османотурски език излиза през 1943 г. След събитията от 9 септември медиите се превръщат в държавен монопол, а и арабската писменост е вече изцяло изместена. Това далеч не означава, че новата власт отрича необходимостта от преса на майчин език

и в резултат се появяват няколко нови заглавия, списвани изцяло на съвременен турски език. Те обаче са сравнително добре проучени и каталогизирани, а и попадат извън темата настоящата статия, която се фокусира върху изданията на османотурски език в периода 1978–1944 г.

Препятствия за въвеждане на периодиката в научно обръщение

Малкото физически запазени екземпляри са най-сериозният проблем при опит за изследване. Рядко има издание, чиито годишнини и броеве да са изцяло налични, като често едва по няколко броя са достъпни. Друг не по-малък проблем е, че често пъти подобни вестници са описани по неподходящ начин, с грешно заглавие (най-вече при двуезичните) или пък изобщо са останали неописани, затрупани сред други печатни материали. Предстои да се направи щателно издирване, като липсата на каталог, указващ сигнатури и къде се съхраняват тези издания, е изключително труднопреодолимо препятствие. В регионалните библиотеки, най-вече Пловдив – столица на Източна Румелия до 1885 г., но също така Варна и други, са запазени повече броеве и годишнини от някой вестник, като дори е възможно да има екземпляри от досега неоткрити или смятани за изгубени издания, като това важи с особена сила за провинциалния печат. Немалка част наличните в НБКМ 52 издания са постъпили от библиотеката във Велико Търново(9). Не може да се пренебрегне и възможността екземпляри да се пазят и в малки градски библиотеки, читалищни или дори селски. Все пак без съмнение част от тези издания, чийто тираж рядко надхвърля няколкостотин броя, са напълно загубени за поколенията и вече не съществуват физически.

Интересен и почти неизследван до този момент въпрос представляват и съхраняваните екземпляри в библиотеки или други архиви на територията на

Република Турция. Наистина, осъществяването на подобно издирване е изключително трудоемко, но не и неоснователно, тъй като повечето от тези вестници имат абонати и читатели и извън границите на България и по-точно в Османската държава, по-късно Република Турция. За съжаление от сведенията, с които разполагам, отделни, често единични броеве от тези издания са пръснати по библиотеки на цялата територия на Република Турция и дори при днешните съвременни средства за комуникация разстоянието от няколко хиляди километра е сериозна пречка за достъпа до тях. Струва си да отбележа, дори само като любопитен факт, че от в. „Ахали“ („Народ“, 1921–1924, София/Оряхово) например четири броя се намират в университетската библиотека в гр. Ерзурум, Източна Турция, на повече от 1500 километра от местоиздаването му(10). Вероятно самото пътешествие на вестника представлява самостоятелна интересна история.

Друг сериозен, но все пак решим, проблем, спъващ обработката и въвеждането в научна употреба на този тип издания, е липсата на подготвени кадри. Като причина за това е не толкова липсата на заинтересованост, а преходният исторически период, в който разглежданата преса съществува. За правилното описание и каталогизиране на тази медия владееенето на османотурски език е задължително. Но тук се натъкваме на поредно препятствие – болшинството изследователи на Османската държава се концентрират върху един по-ранен период, напълно друг исторически контекст и събитията от началото на миналия век остават встрани от техния фокус, още повече, че за този нов период има достатъчно документални сведения от западни източници или извори от новите балкански държави. И друго, официалният език от края на XIX и първите десетилетия на XX век е вече напълно нормиран и е много по-близо

до съвременния турски език, отколкото до бюрократичния език от предходните столетия. От друга страна, изследователите на тази модерна епоха не разполагат с необходимия инструментариум, за да вникнат лесно, както в самото писмо, така и в специфичния дух на този вид преса. Има и обратната тенденция – бурното развитие на турския език след 1928 г. прави, дори транскрибиран, текста от тези издания трудно разбираем, а и откъснати от административно налаганите изменения, те се развиват по свой собствен, дори самобитен път и с времето възприемат много нетурска и неосманска, а чисто българска терминология, факт който поражда допълнителни затруднения, а именно необходимостта да се познава в детайли българската следосвобожденска реалност. В резултат на споменатите проблеми тези изключителни интересни и показателни за бита и душевността на хората от това време извори са останали в ничие пространство – между историците на Османската държава и изследователите на новите национални държави от XX век. За горния проблем доказателство са и изключително малкото на брой публикации, които в общи линии се преповтарят и имат за цел по-скоро повърхностна каталогизация, а не задълбочено проучване.

Личният ми интерес към този тип печат датира от началото на 2007 г. и бе продиктуван от курсова работа върху отношението на печата на турски език в периода 1923–1934 г. към съседните на България държави. Планирано беше да бъдат разгледани три или четири вестника от този период и да се направи необходимата съпоставка. За моя изненада подготовката ми като тюрколог и османист не беше достатъчна за безпроблемно изпълнение на задачата. Срегнах се с език, различен от този на бюрократичната османска машина, но и непонятен от гледна точка на съвременния турски. В търсенето на литература

тура също ударих на камък. Този тип преса е толкова бегло застъпена както в българската, така и в турската историография, че дори самото съществуване и значимост на тези издания е крайно изненадваща за редица специалисти. На въпрос на колега от университетската библиотека към Истанбулския университет колко читатели поръчват тези издания отговорих, че доколкото си спомням, за година и половина само двама души да са пожелавали достъп до някое от изданията. Предполагам че в регионалните библиотеки това не се е случвало с години.

Дейности по обработка, бъдещи планове

След кратък период на ориентация, през втората половина на 2007 г. в отдел „Ориенталски сборки“ към направление „Ръкописно-документално и книжовно наследство“ на НБКМ бе започната обработката и пълното аналитично описание на два вестника „Българистан“ (11) и двуезичния „Арда“ (12). Но тук възникна проблем какви стандарти ще следва описанието. И въпреки че изданията от българския възрожденски периодичен печат са чудесно описани още от Маньо Стоянов, а за аналитичните описания съществува Български държавен стандарт (БДС) (13) се оказа, че наличните на този етап методи и организация на работа не позволяват пълното и компетентно описание на разглежданата османотурска преса. Дори едно от основните предписания на БДС „Описанието трябва да се прави на езика, на който е написана съставната част“ в случая не е напълно приложимо и неоправдано трудоемко за техническа реализация. В тази, бих я нарекъл напълно пионерска задача, е необходимо качествено нов, дори интердисциплинарен подход, една историческа компетентност и разбиране на дадения период и неговата значимост. Друго задължително условие е доброто

познаване както на османския език, наситен с арабски и персийски елементи, така и на съвременния турски език. Решено бе за всяко издание на първо място да бъде направено подробно описание на вида на вестника (информационен, обществен, политически), общата политическа ориентация (изключително важен, макар и в значителна степен субективен фактор), евентуално специфичното му отношение към управлението в съседна Турция, имената на собственици, издатели, редактори и списващите материалите. Последното е от съществено значение, защото се явява чудесна представителна извадка за турскоезичната интелигенция от това време. Често едни и същи лица са ангажирани при списването на различни издания, дори по едно и също време. Друг път изданието е свързано с дадена политическа, обществена или религиозна организация или е просто превод на българоезично такова. Важни елементи на описанието са още местоиздаването и печатницата. Столичният периодичен печат и провинциалният такъв споделят редица злободневни теми, но и се различават коренно в голяма част от съдържанието си. Разбира се стандартните рубрики също присъстват – годишнини, броеве, страници, формат, данни за цена, наличие на снимки и/или илюстрации, реклами и др. Взето бе решение кратките новини от международните информационни агенции да не бъдат анотирани, с оглед тяхната неоригиналност и липса на отношение към проблематиката характерна за този вид преса.

Двата вестника, чието аналитично описание е в прогрес, излизат в периода между 1923–1934 г. В НБКМ от в. „Българистан“ са налични 31 броя, а от в. „Арда“ – 8 бр. „Българистан“ е изцяло на османотурски език, списва се от изявени представители на турскоезичната общност като Мустафа Сунгур и Мехмед Бехчет, последният е изявен

интелектуалец, притежаващ немалък журналистически опит, натрупан в трудните начални десетилетия на XX век. Вестникът се издава в столицата София, пропагандира изключително секуларни идеи, набляга на проблемите в образованието сред турците в България и има подчертано положително отношение към кемалистките преобразования в съседна Турция. Изданието е богато на международни новини.

Вестник „Арда“ е двуезичен български/османотурски и се издава в Кърджали. Издател е българинът Румен Митишев, но етническият състав на региона се отразява в значителна степен и върху съдържанието му. Тук определено се набляга на местните новини и проблемите на непосредствените чита-ели. Но за разлика от „Булгаристан“, това издание се явява не толкова изразител на турското малцинство, а частта му на турски език има за цел по-скоро разширяване на читателската база на вестника.

Паралелно с аналитичната обработка и анотация на включените авторски материали протича и цифровизация на тези и други периодични издания, като при в. „Арда“ този процес е вече изцяло завършен. Заснетите на микрофилм османотурски вестници са единици и това е най-подходящият начин те да бъдат съхранени за поколенията. Цифровизацията предлага и значително съкращаване на разходите, удобство за ползвателите и лесен обмен със сродни институции, като в същото време предпазва оригиналния хартиен носител от неизбежното износване при всяко ползване. Разбира се, в НБКМ непрекъснато протича и процес на реставрация, но поради милионите архивни единици и огромното количество други печатни издания и книги, само най-ценните (още един субективен критерий, който не може да бъде избегнат), най-повредени или най-използвани издания могат да бъдат реставрирани в разумни срокове.

Обработката на наличните броеве в НБКМ на двете издания е в напреднал етап и, въпреки че работата по тях се оказва далеч по-трудоемка от очакваното, надявам се в съвсем обозримо бъдеще да представим пълно аналитично описание с подробни анотации и показатели по населени места и лица в електронен формат. Без съмнение това пилотно начинание ще бъде последвано от други, като набелязаната цел е пълното описание и цифровизация на наличния в НБКМ, а на по-късен етап в цяла България, периодичен печат на османотурски език. Убеден съм, че упоменатата преса ще бъде нов и изключителен ценен извор, необходим за един по-различен поглед върху относително добре, макар и понякога едностранчиво, документиран и изследван етап от историята както на България, така и на Балканите с тяхната пъстра етническа и езикова картина.

Приложение

Периодични издания на османотурски език, съхранявани в Народна библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“:

Арда (1920)
Ахали (1921–1924)
Ачък съюз (1931)
Балкан (1898)
Башилангъч (1924–1925)
Бирлик (1930–1933)
Булгаристан (1926)
Булгаристан тюрк муаллимлер медресе
(1929)
Гюнеш (1936)
Делиорман (1922–1933)
Диккат (1883–1885)
Догру йол (1925–1939)
Догру седа (1927)
Достлук (1923–1934)
Зия (1920–1923)
Илери (1932)
Интибах (1927–1931)

Йени башилангъч (1928–1929)
 Йени йол (1930–1931)
 Йени съюз (1925)
 Йенилик (1928–1929)
 Йоздилек (1931–1934)
 Йолдаш (1921–1922)
 Йорфан (1931)
 Йълдъръм (1936)
 Карадениз (1932–1934)
 Коджа Балкан (1925)
 Космополит (1883)
 Медениет (1933–1943)
 Мюджаделе (1925–1927)
 Ресимли Балкан (1916–1918)
 Рехбер (1928–1934)
 Родоп (1924–1934)
 Родоп сеси (1929)
 Румели (1906)
 Саваш (1928–1929)
 Седа-и ислям (1931)
 Тарла (1882)
 Тербие оджагъ (1921–1922)
 Туна бою (1927)
 Тунджа (1915–1923)
 Туран (1932–1934)
 Тюрк седаъ (1913–1920)
 Тюрк съюзу (1920–1921)
 Тюрк тарих енджуменин меджмуаъ (1924)
 Ухувет (1904–1906)
 Хавадис (1936–1940)
 Хакикат шахиди (1936–1943)
 Халк сеси (1929–1934)
 Чифчи билгиси (1919–1934)
 Ярън (1934)

Бележки

1. **Bulgarstan** Resmi Gazetesi Tercümesi излиза всяка седмица от 1879 до 1881 г.
2. Напр. в. „Балкан“ (1898).
3. „Чичек“ (1929); „Чоджук Севинджи“ (1932); „Йолдаш“ (1921–1922).
4. Пример е лично писмо от Мехмед Бехчет (издател на няколко до негов съратник, в което се съобщава за пред-стоящото излизане в София на нов вестник – „Тракия“, неотразен в познатите ни каталози. За тази информация благодаря на колегата от Тракийски университет, Одрин – Тюркан Догруйоз.
5. **Acaroğlu**, M. *Bulgaristand'da 120 Yıllık Türk Gazeteciliği* (1865–1985). – Istanbul, 1990. s. 41.
6. Вж **Иванчев**, Д. Български пе-риодичен печат 1844–1944. – София, 1962.
7. **Clayer**, N. Le premier journal de langue Turque en caracteres latins: Esas (Manastır/Bitola, 1911) // *Turcica*, 2004, № 36, p. 253-264.
8. **Lehrstuhl für türkische Sprache, Geschichte und Kultur**. Universität Bamberg, Staatsbibliothek Bamberg (ed.). The beginning of Printing in the Near and Middle East. Jews, Christians and Muslims. – Wiesbaden, 2001. p. 54.
9. За тази информация благодаря на колежката Зорка Иванова, която е и главен виновник в НБКМ да имаме достъп до значителна част от тези вестници.
10. **Bilar**, E. Edirne'nin Basın-Yayın Tarihi (1361–2006). С. 1. Edirne, 2006. s. 95.
11. НБКМ, B5322.
12. НБКМ, B5322.
13. **БДС 17264-91** Библиографско описание : Аналитично описание на съставни части от публикации в книжни материали : Т 62 : Официално издание. – София : Комитет по стандартизация и метрология, 1992.

ЦЪРКОВНА ОРГАНИЗАЦИЯ НА КАТОЛИЧЕСКА НИКОПОЛСКА ЕПАРХИЯ В БЪЛГАРСКИТЕ ЗЕМИ 1648–1878 г.

РАДОСЛАВ СПАСОВ

Контактите на Римската курия с българската държава датират още от времето на покръстването (864 г.) при управлението на Борис I (853–889). Връзките се възобновяват при царуването на Калоян (1197–1207), когато българската църква приема унията с Рим през 1204 г. Съюзът между двете църкви е прекратен през 1235 г., когато България отново получава правото да възстанови православното си патриаршеско достойнство.

Поставяне на основите на католическа църковна организация в българските земи под османска власт започва с първите посещения на папски мисионери в края на XVI и началото на XVII век и тяхната дейност в Чипровци, Клисуре, Копиловци и Железна, където по това време продължава да съществува, останал от средновековната българска държава, католически субстрат, както и сред павликяните, населяващи ареала между Стара планина и река Дунав(1).

При своята обиколка по тези места папският визитатор Амвросий (Антиварски епископ) констатира, че религиозният живот е занемарен, а свещеникът в Чипровци дори е женен(2). Липсва всякаква църковна организация, която да осъществява спасението на душите на миряните. Нещо повече, липсата на каквато и да било духовна структура, дава възможност на много от местните жители да присвояват църковни и манастирски имоти, като отнемат по този начин от верските институции и малкото средства за издръжка, с които разполагат(3). Вероятно дейността на мисионерите от антиварската архиепископия дава резултат, защото в Чипровци през 1578 г. вече служат двама мисионери, а и населението е посетено от епископ(4).

През 1595 г. от Босна в Чипровци пристигат първите францискански мисионери начело с Петър Солинат (фамилията на духовника произлиза от името на родния му град Соли или Тузла) и мисията от Босна поставя българските енории под юрисдикцията на босненския архиепископ(5). Активната дейност на Петър Солинат сред новото му паство и добрите резултати, които постига в работата с енориашите си, спомагат за назначаването му през 1601 г. за Софийски (Сардийски) епископ. Благодарение на неговите усилия се изграждат първите църкви на българите католици, както и тези в селата на приетите в лоното на Римската църква павликяни. Неговото дело в построяването и поддържането на храмовете е продължено от наследника му – българина от Чипровци Илия Маринов (1623–1641). След създаването на Пропегандата за разпространение на вярата (Congregatio de propaganda fide) от папа Урбан VIII през 1622 г., която съдейства за разпространението на влиянието на Римската църква в некатолическите страни, през 1624 г. в нашите земи се създава Кустодия България (Custodia Bulgaria), която става самостоятелна (отделя се от юрисдикцията на босненската архиепископия) и получава грижата за католиците във Влашко и част от Южна Унгария(6).

С налагането на католицизма сред павликяните и създаването на първите католически енории в техните селища, започва и изграждането на храмове, в които да се извършват богослуженията, въпреки че в началото на своята религиозна дейност мисионерите срещат големи трудности в работата с новите си пасоми.

Повечето духовници изтъкват в своите доклади най-фрапиращата за тях отлика

между еретическата догматика и християнските канони – незачитането на кръста, тъй като за павликяните е много трудно да го приемат като символ и изразяването на каквито и да било обреди пред него считат за идолопоклонничество(7).

Павликяните отричат всички църковни обреди (кръщение, причастие, изповед, брак), не почитат кръста и иконите, не признават празниците и постите и към писанията на Стария завет се отнасят с отрицание, мислейки, че те са създадени от злия творец. Отхвърлят почитанието към Мойсей, към библейските патриарси и пророци, а за Христос смятат, че не е истински човек, а има само привидна плът и по този начин е живял и страдал. Не зачитат култа към Божията майка, като за Богородица смятат небесния Ерусалим(8).

Еретиците отричат цялата литургия и не е известно дали признават само молитвата Отче Наш. Не признават свещеническото съсловие, смятайки, че то действа срещу Христос и твърдят, че само те са истински християни, божи наследници, мили на Бога и др.(9).

В своето многовековно развитие павликянството провежда постоянна борба с православната църква, основана на практическите им религиозни противоречия(10).

Последователите на павликянската ерес отричат и кръщенето като тайнство, а използват съвсем опростен обред – свещеникът опира една свещ до четирите страни на главата на този, когото кръщава, което означава, че новопокръстеният е докоснат от огъня на Йоан Кръстител. Липсата на други тайнства се съпътства и от отсъствието на богослужение и за такова, според доклада на Петър Солинат, се счита носенето на храна в преддверието на определени къщи, които им служат и за храмове, защото там се събират всички членове на общността, които се нареждат на дълги софри и организират тържества със съответните игри, като пеят и свирят(11).

Ролята на свещенослужител изпълнява човекът, който знае поне малко да чете, а духовният му сан се определя от факта, че държи в ръцете си тояга като белег за изпълняваните религиозни функции. Една от главните задачи на духовника е да извършва бракосъчетанията, при които обредът е твърде опростен и представлява свързването на ръцете на младоженците и благословия от страна на духовника, който пие с тях и благославя къщите, а ритуалът е лишен от пищността на християнските бракове. Последователите на павликянството спазват постите – Великите пости, петъците и петнадесет дена Богородични пости; неделята е определена за празник, а за обозначаване на времето се придържат към Юлианския календар. Книжнината не е особено богата, католическите мисионери свидетелстват, че освен Евангелието, посланията на апостол Павел, апостолските деяния и книгата на Откровението, други книги павликяните нямат и повечето от горепосочените произведения са писани на пергамент с кирилски букви(12).

Петър Солинат започва активна мисионерска дейност, за да преустанови старите еретически обичаи и да изгради нова църковна организация и храмове. Първото село, което покръства духовникът, е Петокладенци, където той решава да остави двама свещеници, събаря дървената павликянска църква и построява каменна католическа, на името на св. св. Петър и Павел, осветена през 1609 г.(13).

В Белене след усилен проповедническа дейност епископът изгражда малко жилище, в което остават да живеят трима мисионери, а в Ореш двама(14).

Първите сведения за официалното желание на приелите католицизма павликяни да построят своя църква в Никопол е от 1631 г. и е подписано от повечето свещеници и кметове на селата Белене, Петокладенци, Лъжане, Маринополци и Калугерица(15).

Освен изграждането на църкви и проповедническа дейност, осъществявана от мисионерите, е необходимо и утвърждаване на правила, по които да се ръководят духовните дела на българите. Те са изготвени, за да регулират отношенията между българите католици и са дело на папския визитатор Рафаел Левакович, който идва на посещение тук през 1638 г. Разработени са като част от общия устав на Францисканския орден и са съобразени с местните условия и особености(16).

Новите решения са първите постулати (Statuta sive Constitutiones Custodiae Bulgariae), които третираат различни сфери от религиозния, обществен и частния живот както на мисионерите, така и на тяхното паство(17).

Всички тези правила са приети от общ съвет на духовниците от Кустодия България, които решават одобрението на постулатите да стане на един бъдещ главен събор и да бъде утвърдено от папата(18).

Освен всички наредби, които са свързани с йерархията и субординацията в религиозната общност на българите католици, църковната уредба, ритуали и богослужението, се засягат и всички въпроси за битието на мисионерите и най-вече на отношенията им с новопокръстените павликяни(19).

След много дебати и разисквания от страна на Илия Маринов, Петър Богдан и другите членове на кустодията е взето решение всички павликянски енории да се предоставят на секуларни свещеници. Изтъкват се и особените заслуги на Петър Богдан (вече избран за помощник на епископ Илия Маринов), който заради тази своя дейност е провъзгласен за „постоянен отец“ на кустодията(20).

При обиколката на българските земи през 1640 г. Петър Богдан прави детайлно описание на католическите черкви и дава богата информация за храмовете и църковната утвар, която се използва в богослужението по това време.

В Русе духовникът не намира католически храм, а принадлежащите към Римската курия са около 20, като мнозинството са дубровнишки търговци и няколко служещи при тях българи. Петър Богдан Бакшев не споменава броя на нашите сънародници, но той едва ли е по-голям от няколко човека. Първото павликянско село, което е посетено от епископа, е Маринополици, който пристига тук на 22 септември 1640 г. и намира една църква, посветена на Пресвета Троица. Храмът е малък – дълг е 13 стъпки и широк 6 и е в много окаяно състояние – почти целият е открит, няма врати, липсва олтар и икони, а вътре има само една маса. Следващата спирка е село Горно Лъжане, където прелатът установява, че няма църква, службите се извършват в една от къщите, а църковната утвар се състои от една одежда, останала от папа Павел V, която била вече разпокъсана. В такова състояние се намира и месалът, а освен него има и една чаша. В село Долно Лъжане епископът намира само основите на съществувал някога храм, които е бил дървен и не е възстановен след връщането на жителите от бягството им. Пътят отвежда Петър Богдан в несъществуващото днес павликянско село Барнофово, където духовникът не намира нито храм, нито църковна утвар. Следващата цел на мисионера е Петокладенци, където има църква, построена още през 1609 г. от епископ Илия Маринов. Храмът е посветен на св. апостоли Петър и Павел, като сградата е каменна и е дълга 13 стъпки и широка 6, притежава два олтара, един на апостолите и другия на св. Марко Евангелист и стените са богато изографисани. Следващото павликянско село, включено в обиколката, е Трънчевица. Сградата на храма е дървена, дълга е шест стъпки и широка пет, но не е покрита, защото османската власт не дава нужното позволение. Църквата е посветена на Възнесение Господне, над олтара са разположени два образа – единият на света Богородица, а другият на св. Франциск, които са в много лошо състояние, поради липсата на покрив. В несъществуващото днес село Брестовец духовникът не намира молитвен дом, а установява, че богослужението се извършва само по къщите. Никопол е следващата спирка от обиколката на Петър Богдан. Тук той открива католическа църква, посветена на св. Стефан Първомъченик, сградата е дълга 12 стъпки, широка 7, издълбана е в една пещера – липсват олтар, врати и прозорци. Следващото павликянско село, което е посетено от епископа, е Белене. Църквата е дървена и е построена на брега на Дунав, а нейните параметри са единадесет стъпки дължина и шест стъпки ширина. Молитвеният дом е посветен на Възнесение Богородично. В село Ореш Петър Богдан намира открита и разрушена дървена църква, която е дълга 10 стъпки и широка 5, храмът е посветен на Св. Георги Мъченик. За останалите две павликянски села – Бъсцево и Калугерица, Петър Богдан пише, че упорито държат на старата си ерес и не желаят да приемат католицизма и затова нямат църкви и утвар(21).

В релацията на Петър Богдан Бакшев се съдържа богато описание на северозападните български земи, които са център за разпространение на католицизма в кустодията – Чипровци (Кипровац), Клисурса, Копиловци и Железна. Във всяко от тези селища има по една църква и манастир, а в село Клисурса съществува само църква(22).

Макар състоянието на църквите и епархиалната организация, според доклада на Петър

Богдан, да не са на много добро ниво и да има още много проблеми за разрешаване, все пак до този момент е направено много за разпространението на католицизма в българските земи. Трябва да се отчетат и редица фактори, които влияят негативно върху мисионерската дейност. На първо място – политическата, икономическата и най-вече религиозната власт в Османската империя принадлежат на една чужда по дух и манталитет държава, в която християните са в подчинено положение. Второ – проповядването на догматиката на Римската църква сред последователите на павликянството е изключително трудна задача, с оглед на устойчивостта на еретическото учение, издържало векове наред на натиска на православнието. Не е за пренебрегване и фактът, че в затворените и капсулирани павликянски общини е много трудно да се осъществява мисионерска дейност.

След смъртта на Илия Маринов през 1641 г. неговата длъжност е заета от Петър Богдан Бакшев. Две години по-късно Софийската епархия е въздигната в архиепископия и Петър Богдан получава титлата архиепископ. Това е и времето, в което се създава втора католическа епархия в българските земи – Марцианополската (1643 г.), чийто ареал включва земите между река Искър, Стара планина и Черно море. Под юрисдикцията на новия епископ – Марко Бандулович от Босна, е предадена и Молдова, която до този момент е била в състава на Софийската епископия. Той избира за своя резиденция молдовския град Бакъу, но нито веднъж не предприема пътуване на юг от Дунав, поради несигурните и опасни пътища. Отдалечеността на марцианополския епископ от неговите пасоми създава големи трудности за организиране на духовния живот на католиците, населяващи земите на Северна България и най-вече на новопокръстените павликяни, които възнегодуват от липсата на внимание от страна на своя духовен водач. Бандулович сам признава пред своето паство, че му е много трудно да го посещава и затова предлага да се избере друг владика(23).

Приелите католицизма павликяни в Северна България се възползват от тази идея на марцианополския епископ и застават зад кандидатурата на своя сънародник от село Ореш Филип Станиславов, който става първият епископ на новосъздадената през 1648 г. Никополска епархия(24).

Идеята на Конгрегацията за разпространение на вярата е всички новопокръстени павликяни, които обитават земите между Стара планина и Дунав да бъдат обособени в една епархия, а декретът, с който на 30 март 1648 г. е създадена Никополска епархия, се намира в нейните Актове на събранията(25).

След разгрома на Ципровското въстание през 1688 г. новопокръстените павликяни в Централна Северна България не са пряко засегнати от репресиите на османските власти, но духовният живот в Никополска епархия е разстроен поради цялостния удар срещу католицизма в българските земи под османска власт. В диоцеза остават само двама мисионери – в Белене служи отец Филип от Горно Лъжане, а в Ореш пастирската работа продължава свещеник от Сараево(26).

В края на седемнадесетото и началото на осемнадесетото столетие започва труден период за приелите католицизма в организирането на тяхната религиозна дейност, защото от 1683 до 1699 г. Османската империя води продължителна война с Австрия и Свещената лига(27). В отношенията между Цариград и Виена важен аспект са не само военните, но и религиозните проблеми, защото Хабсбургите освен политическите и икономическите си интереси отстояват и тези на католическата църква, като това се определя в договорите между Австрия и Турция: Ситва-Торок (1606 г.), Виена (1615 г.), Константинопол (1681 г.), Карловиц (1699 г.), Пожаревац (1718 г.), Белград (1739 г.) и Свишов (1691 г.). Във всеки един от тези договори се изброяват правата на католическата църква в Турция и Австрия трябва да следи за тяхното спазване. Заедно с Париж Виена се явява гарант на концесиите, дадени на католическата църква от султана. Между привилегиите на Австрия и Франция има съществена разлика, защото правата на Париж за протекция са само върху френските поданици, докато Виена поема под своя егида католическата религия, нейните свещеници и последователи без местно, национално или друго ограничение. Това се възприема тежко от правителството в Цариград, защото засяга поданици на султана и техни институции и това представлява очевидна намеса във вътрешното управление и законодателството на Османската империя(28).

Поради сложната международна обстановка на Балканите до 20-те години на XVIII век в Никополска епархията няма назначен епископ, който да ръководи църковните дела, защото след Чипровското въстание османските власти не издават разрешение за назначаването му(29).

Енорийският живот също е силно затруднен и според сведенията на мисионера Матей Медакевич селата Долно Лъжане и Маринополци не са били посещавани двадесет и пет години от свещеник(30).

За около тридесет години в диоцеза не е извършвано посещение от епископ до назначаването на Марко Андриаши от Дубровник през 1722 г.(31). Той се опитва да подобри религиозното състояние на епархията, но през 1725 г. е преместен в Пловдив. Новият епископ Никола Станиславич е назначен през същата година и разгръща голяма дейност по организацията на преселението на част от своето паство във Влашко и за пет години около 300 семейства преминават река Дунав. Това допълнително нарушава духовния живот в Никополската епархия, а войните на Австрия с Турция влошават още повече положението на българите католици(32).

С голяма мисионерска активност през осемнадесети век се отличава следващият епископ Никола Пулиеци, който заема поста през 1753 г. и започва да възстановява католическата религия в състоянието ѝ от миналото столетие. Неговата дейност се изразява в открита борба със старите еретически вярвания и обреди, които отново надделяват над догмите на католическата църква сред павликяните(33).

Пулиеци установява своето седалище в Белене, където построява каменна църква с големината на къща, но е изгонен от османските власти през 1767 г., заподозрян, че вместо изкоп за беленския храм се опитва да изкопае тунел под Дунав(34).

Неговият наследник Себастиан Канепа умира скоро след пристигането си в своя диоцез през 1769 г., а овакантеното място през 1774 г. заема Павел Дуванлията. Той премества своето седалище първо в Русе, а после в Букурещ, където никополските епископи остават да резидират до 1883 г.(35).

През 1782 г. Никополска епархия е поверена на Ордена на пасионистите и неговата дейност се осъществява под покровителството и контрола на австрийските дипломатически служби. Виена има стратегически интереси на Балканите, които са в пряка връзка с икономическите и политическите ѝ амбиции в долнодунавския басейн. Когато Австрия застава зад мисията на пасионистите в Дунавска България и Влахия от края на XVIII век до 1870 г., тя не само защитава делото на католицизма в Османската империя, но и иска да придобие доминиращо политическо влияние в традиционните католически центрове в Северна България(36).

Първите мисионери пасионисти, които пристигат в Никополска епархия през 1782 г. са Франческо Ферери и Джакомо Сперандио(37). На разположение на двамата свещеници има само по една къща в Белене, Ореш и Трънчевица, като техните домове не се различават по нищо от тези на пасомите им – две стаи, вкопани в земята, покрити с тръстика и пръст, а за религиозни нужди във всяка от къщите на мисионерите съществува и по едно помещение, което изпълнява функциите на параклис. В останалите павликянски села богослужението се извършва в някоя частна къща, най-вероятно тази, в която духовникът е на квартира, а за службите свещеникът носи най-потребната му църковна утвар. Все още духовният гнет не позволява на мисионерите да проповядват открито, както и да строят религиозни домове, в които да извършват обредите. Самите свещеници не носят и облекло, което да подчертава специфичните им функции, а са принудени в ежедневието да приличат на своите български енорияши. При пребиването в селата мисионерите от съображения за сигурност често сменят къщите, в които живеят. На празник духовниците са принудени да отслужват литургии в някоя от по-чистите яхъри, където приготвят олтар, а след приключването на обредите – отново го развалят(38).

Мисионерите имат голямо желание да построят в селата големи и хубави църкви, които биха повдигнали както престижа на католицизма, така и авторитета на самите пасионисти. Османските власти продължават да възпрепятстват издигането на храмове, позовавайки се

на старата практика да не се строят нови християнски молитвени домове. Въпреки това през 1820 г. в Лъжане успяват да издействат позволение от свищовския управител, за да построят малка къща на духовника. Използвайки разрешението, те правят едно по-голямо помещение, вкопано в земята, с една малка стая. Подобна хитрост за направата на нова църква използват и в Трънчевица през 1831 г. С помощта на лекаря на никополския паша – Никола Маса (генуезец), селските първенци успяват да издействат позволение за поправка на старата църковна сграда. Получавайки документа, цялото население се събира да помага за построяването на нова църква. Само за един месец на мястото на стария молитвен дом се изгражда нов, по-голям и по-красив и за освещаването на храма пристига епископ Молайони(39).

В началото на духовната дейност на пасионистите османските власти не издават разрешение за строеж на църкви и се налага първите храмове да се построяват едва през 1831 г., когато епископ Джузепе Молайони успява да издейства позволение за строеж на църкви(40).

Първото село, в което е направен каменен храм с две врати и три олтара, е Трънчевица. Следващото селище, в което също е построена каменна църква, е Белене, а в Ореш стабилна църковна сграда е вдигната през 1833 г., но, която макар и каменна, е ниска и вкопана в земята(41).

През 1832 г. Никополската епархия остава с една енория по-малко, защото в Пето-кладенци къщите с католици са 15 и е невъзможно да се направи църква и да се поддържа свещеник и по съвет на мисионера Пициканела жителите се изселват в Ореш, Белене и Трънчевица(42).

В края на тридесетте и началото на четиридесетте години на деветнадесетото столетие настъпва подобрение в отношенията между католическото духовенство и османските власти. Започва и нормалното функциониране на църковната организация и изграждането на големи молитвени домове. Австрия продължава да покровителства Никополска епархия и от 1843 г. Виена отпуска 400 флорина годишно от Ориенталския мисионерски фонд за подпомагане на диоцеза(43).

През 1846 г. епископ Молайони прави постъпки да се срещне със султана в Русе, за да поиска разрешение за строеж на пет нови църкви в своя диоцез – в Белене, Ореш, Тулча, Лъжане и Варна(44). Продължават постоянните финансови субсидии от виенския императорски двор и много частни дарители от Австрия. Унгарският благородник Каратиани от Бедра, пребивавайки в Букурещ, се запознава с лошото състояние на епархията и решава да дари 140 000 унгарски цехина на епископа, които да послужат за построяване на църкви в диоцеза(45).

Изграждането на нова църква в Лъжане започва през 1852 г. и е завършено през 1855 г. Храмът е посветен на св. Ана и в чест на светицата е изработена нейна статуя като разноските по строежа възлизат на 226 374 турски гроша. Църквата в Ореш е посветена на св. Дева Мария, строена е шест години и е завършена през 1857 г., като за нейното построяване са изразходени 261 338 гроша(46).

През 1851 г. епископ Парси пристига в Ореш, за да ускори строежа на църквите в своята епархия(47). Най-голяма и най-богато украсена е църквата в Белене. Посветена е на рождество на св. Богородица и е довършена през 1860 г., като разноските за построяването ѝ възлизат на 800 000 гроша(48).

Големите суми, които се отпускат на Никополска епархия, се ограничават само за строеж на големи и скъпоструващи църковни сгради, които с малки изключения не отиват за културно-просветна дейност. Нарушени са принципите на Пропагандата за разпространение на вярата, които повеляват да се търсят влияния чрез църквата, просветата и книжовността и благодарение на които през седемнадесети век са постигнати забележителни резултати в българските земи(49).

Строежът на големите и скъпи църкви се осъществява с финансовата помощ на щедри дарители от Австрия и Италия, а българското паство помага главно с труд и материали. Благодарение на големите католически европейски държави Австрия и Франция, чието

влияние в Османската империя значително нараства, храмовете са големи и снабдени с камбани – нещо недопустимо до този момент в Турция. Танзиматските реформи и Лондонските протоколи създават необходимите условия и юридическа регламентация за намесата на Великите сили, в това число на католическите Франция и Австрия във вътрешния живот на Османската империя. В ситуацията на изострен Източен въпрос Виена е в позицията на постоянна конфронтация с Петербург и панславянската му пропаганда на Балканите, както и в съперничество с Париж за протектората на католическите мисии в Ориента(50).

За периода от началото на XVII век до Освобождението (1878 г.) Никополската епархия успява да устои на превратностите на времето. След създаването ѝ през 1648 г. и започването на активен духовен живот, изразен в създаването на енории, строеж на църкви и приобщаването на павликяните в лоното на католицизма, през осемнадесетото столетие настъпва период на сътресения, породени както от външните, така и от вътрешните проблеми на Османската империя. Големите периоди от време, през които епархията остава без епископи, както и без достатъчен брой енорийски свещеници, се отразяват негативно върху духовния живот на пасомите. Сред павликяните, приели католицизма, започват да се наблюдават тенденции на връщане към старите еретически обичаи, а и останалите сектантски традиции не са напълно унищожени. Едва след 40-те години на XIX век, благодарение на покровителството и финансовата подкрепа на големите католически европейски държави започва и нормалното функциониране на религиозния живот в диоцеза, тогава започва и мащабно църковно строителство. За два века павликянската религиозна организация изчезва, а еретическите общини се превръщат в католически енории.

Бележки

1. *Acta Bulgariae ecclesiastica ab. a 1565 usque ad a. 1799.* Ed. Eusebius Fermendzin. – Zagrabiae. 1887, p. 40.
2. *Ibid.*, p. 1.
3. *Ibid.*, p. 25.
4. *Ibid.*, p. 25, 26, 33.
5. **Милев, Н.** Католишката пропаганда в България през XVII век. – С., 1914., с. 18.
6. Пак там, с. 70.
7. **Милетич, Л.** Нашите павликяни. – СБНУНК, 19, 1903, с. 23.
8. **Ангелов, Д.** Богомилството. – С., 1993, с. 84.
9. **Ангелов, Д.** Влияния на чужди ереси върху богомилството. – В: Проучвания по византийска история. – С., 2007, с. 39.
10. **Милев, Н.**, цит. съч., с. 47.
11. Пак там, с. 23.
12. **Димитров, Б.** Петър Богдан Бакшев – български политик и историк от XVII век. – С., 2001, с. 134.
13. **Милев, Н.**, цит. съч., с. 66. Авторът посочва, че храмът е изграден с финансовата помощ на Конгрегацията за разпространение на вярата, дубровнишките търговци, чипровчани, волни пожертвования и струвала 300 гроша.
14. *Acta Bulgariae*..., p. 18.
15. Писмо на българи до Конгрегацията за разпространение на вярата относно църквата в Никопол от 8.III.1631 г. В италианския препис с превод на български на л. 5 е отбелязано, че писмото е признато или подписано от Станислав от Лъжане, от Тома Радов от Белене, от Бартоломео Петкони – капелан на Петокладенци, Петко Стоянов от Маринополци. „кон съм бил поп у речено село са сви кметове горне писмо и Стефано Николо от Калугерица“. НА–БАН, Ф. 89к, оп. 1, а.е. 501.
16. **Hurmuzaki, E.** Documente privitoare la istoria Romanilor culese de Eudoxin de Hurmuzaki. Publicate sub auspiciile Ministerului si al Instructionei Publice. Volumul 8. – Bucuresti, 1878, p. 461; Милев, Н., цит. съч., с. 73.
17. *Acta Bulgariae*..., 50–61.
18. *Ibid.*, 50–61; Срвн. **Милев, Н.**, цит. съч., с. 74. Правилата са 12 на брой.
19. **Милев, Н.**, цит. съч., с. 73.
20. *Acta Bulgariae*..., p. 59, 62–63.

21. **Димитров**, Б. Петър Богдан Бакшев..., 141–148.
22. Пак там, с. 148.
23. **Милев**, Н., цит. съч., с. 19.
24. Пак там, с. 20.
25. **Документи** за католическата дейност в България през XVII век. Съст. Б. Примов, П. Сарийски. М. Йовков. – София, 1993, с. 477. Сведения за оригиналния документ дава никополският владика Антон Стефанов от 22.VII.1680 г., в който той обяснява, че декретът се намирал в Архива на пропагандата, Актове на събранията от 30.III.1648 г., фолио 39 от т. 78.
26. **Милетич**, Л. Из историята на българската католичка пропаганда във XVII век. – С., 1894, с. 59–61.
27. **Бур-Марковска**, М. Българи в Маджарско през XV–XVIII век. – В : 300 години Чипровско въстание. Принос към историята на българите през XVII в. – София, 1978, с. 316.
28. **Мерджанов**, И. Австрия и католическите мисии в Дунавска България през XVIII–XIX век. В : Католическата духовна култура и нейното присъствие и влияние в България. – София, 1992, 124–125.
29. *Acta Bulgariae*..., р. 322.
30. Писмо на Матео Медакович от 1712 г., в което се описва лошото състояние на Никополска епархия. АИИ–БАН, кол. №XVII, оп. 7, а.е. 155; Срвн. **Милетич**, Л. Нашите..., с. 67.
31. Паметна бележка от 1716 г., в която се представя решението на Конгрегацията за разпространение на вярата за преместването на Марко Андриаши от епархията в Требине в Никополско. АИИ–БАН, кол. № XVII, оп. 7, а.е. 173, л. 44.
32. **Милетич**, Л. Нашите..., с. 69.
33. Писмо на Никола Пулиези от 1757 г., в което е даден отчет за дейността му като епископ. А. P., S. R., V. 4, р. 511.
34. **Милетич**, Л. Нашите..., с. 75.
35. Пак там, с. 79.
36. **Мерджанов**, И., цит. съч., с. 125.
37. **Таконе**, Ф. Евгений Босилков. Български епископ мъченик, защитник на правата на Бога и на човека. – Русе, 1998, с. 183; **Джорджетта**, А. Дълбоки корени. „Background“ на католицизма в България. – Сан Габриеле, 2004, с. 57; **Същият**. Край брега на Дунав. Начало на католическите общности в България. – Сан Габриеле., 2006., 37–92.
38. **Милетич**, Л. Нашите..., с. 80.
39. Пак там, с. 102.
40. Ферман за строеж на църква в Белене. ДА–Русе, Ф. 318к, оп. 1, а.е. 33, л. 56; Срвн. **Милетич**, Л. Нашите..., с. 188.
41. Ферман за строеж на църква в Ореш. ДА–Велико Търново, Ф. 807к, оп. 1, а.е. 1, л. 1–22; **Милетич**, Л. Нашите..., с. 103.
42. Релация на епископ Анджело Парси за построяването на църкви в Ореш и Лъжане. ДА–Русе, Ф. 318к, оп. 1, а.е. 18, л. 11–12; За Белене вж : ДА–Плевен, Ф. 416к (Архив на църквата в Белене); Срвн. **Милетич**, Л. Нашите..., с. 127.
43. **Мерджанов**, И., цит. съч., с. 126.
44. Паметна бележка на Молайони от 26 юни 1846 г. АИИ–БАН, кол. №XVII, оп. 7, а.е. 291, л. 64–65.
45. Писмото за дарението е от 1 януари 1847 г. АИИ–БАН, кол. №XVII, оп. 7, а.е. 320, л. 16–19.
46. **Мерджанов**, И., цит. съч., с. 127. През тази година новият външен министър на Австро-Унгария граф Буол Шаухенщайн отпуска първата сума от 55 гулдена. През следващата година са изпратени около 2800 гулдена и 2900 лири дарение от католическите диоцези в Австрия; **Милетич**, Л. Нашите..., с. 172. Срвн. **Беров**, Л. Движението на цените на Балканите през XVI–XIX в. и европейската революция на цените. – С., 1976, 55–56. Един грош за периода 1839–1861 г. е равен на 1,22 грама сребро, а една пара е 0,2 от него. За периода 1861–1876 г. един грош се равнява на 1,2 гр. сребро, а парата вече е 0,03 гр. **Същият**. Икономическото развитие на България през вековете. – С., 1974, 50–83. В навечерието на Освобождението (1878) 87 гроша са равни на един златен наполеон, или на 5 златни френски франка.
47. Писмо от епископ Парси, писано в Ореш на 14 октомври 1851 г. – АИИ–БАН, кол. № XVII, оп. 7, а.е. 678, л. 37–42.
48. **Милетич**, Л. Нашите..., с. 127.
49. **Мерджанов**, И., цит. съч., с. 129.
50. Пак там, 125–127.

Предстоящо издание

КНИГАТА И НЕЙНОТО „ЛИЦЕ“

Издателството на Народната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“ информира своите читатели, че се подготвя за печат книгата на ст.н.с. д-р Антоанета Тотоманова – **„Книгата и нейното „лице“**. Тя е резултат от дългогодишните наблюдения на авторката върху регистрацията на документите в текущата национална библиография и прякото ѝ участие във формирането на новия вид взаимоотношения между партньорите в книжния сектор. Честите запитвания на издателите в Националната библиографска агенция са ясният сигнал, че липсват материали, които да ги насочват в избора и подреждането на идентификационните данни в изданията. Тези данни са „визитната картичка“ на публикацията и осигуряват еднозначното ѝ цитиране от всички нейни ползватели – книготърговци, библиотекарите и библиографи, документалисти, автори, производители на бази данни и др.

В първата глава – „Идентификационни данни в изданията“ са разгледани отделните елементи и разположението на сведенията, които трябва да се публикуват в монографиите, сборниците, учебниците, илюстрираните издания, атласите, дисертациите, материалите от конференции, техническите доклади и др. Те са дефинирани в действащия стандарт – БДС ISO 1086:2000 *Информация и документация – Заглавни листове на книги*. За улеснение на различните категории ползватели в книгата е направен опит за приближаване на гледните точки на библиографите и библиотекарите, от една страна, и на издателите и книготърговците, от друга. За продължаващите издания, включващи списания, периодични сборници, бюлетени и други (без вестниците), е в процес на утвърждаване стандартът БДС ISO 8 *Документация – Представяне на продължаващи издания*.

Определените от тези стандарти правила, понякога противоречат на отделни художествени, технически или рекламни съображения на издателя, но тяхното спазване е изключително важно, защото информацията, която те носят е извънредно ценна не само за ползвателите на изданията, а в много по-голяма степен за самите редактори и издатели. Нейното добро познаване, разбиране и правилното подреждане на елементите подпомога и допринася за реда и яснотата в работата на всяко издателство.

Оформлението на различните видове документи е творчески процес, който илюстрира замисъла на автора, редактора, художника и/или дизайнера, стила на издателството и особеностите на полиграфическото производство. Поради тази причина и в двата стандарта са предвидени алтернативни решения за разместване на данните и на елементите от външното оформление.

В тази глава на книгата подробно са описани различните видове идентификационни данни в печатните издания, тяхното разположение, примерно подреждане и оформление. Всички изисквания на стандартите за идентификационни данни в различните видове издания са подкрепени с множество примери, отделено е и внимание на сложните случаи. Когато не са намерени примери от българската издателска практика, са използвани такива от чуждестранни издания. Втората причина за ползването на подобни примери е желанието да се онагледят прецизността в книгоиздаването, като се използват най-добрите образци в това отношение. Накрая на Глава I е обособена отделна част с подробни примери за „добри“ и „лоши“ практики при подбора, разположението, подреждането и оформлението на идентификационните данни в различните видове издания. В тях, както и във всички останали примери, идентификационните данни, които илюстрират отделните случаи, са маркирани.

Във втората глава на книгата „Информатизацията на книжния сектор в страната и националната библиографска агенция“ са проследени промените, настъпили в българското книгоиздаване в края на XX и началото на XXI век. Показано е как „количественият модел“ на издаване, характерен за 60-80-те години на миналия век, постепенно бе заменен с т.нар. „качествен модел“. Разгледани са взаимоотношенията на представителите на издателския сектор в страната и националната библиографска агенция. Представени са и някои идеи на авторката за необходимостта от създаване на трайни организационни и технологични връзки между отделните субекти и основата, на която те могат да бъдат осъществени. Описани са

подробно международните идентификационни номера за книги (ISBN), за периодични издания (ISSN) и за ноти (ISMN). Проследено е тяхното възникване, същността им и приложението им в България. Изтъкнати са целите и задачите на програмата Каталогизация в публикацията (CIP) и необходимостта от създаването на „по-модерната“ перспективна библиография за българската издателска продукция. Специално внимание е отделено на международната Универсална десетична класификация (УДК) и на възможността тя да бъде използвана в ежедневно издателска и книготърговска практика. За тази цел е разработена и примерна класификационна схема, която по своето съдържание и раздробеност отговаря на потребителските нужди на автори, издатели и книготърговци.

За улеснение на всички специалисти, които се занимават с издателска дейност и въобще на ползвателите на тази книга, в частта „Приложения“ са поместени Закон за авторското право и сродните му права, Закон за задължителното депозиране на екземпляри от печатни и други произведения и Правилник за неговото прилагане. За подпомагане на ползвателите на книгата е съставен и азбучно-предметен показалец.

АРМЕНСКИ ЖИТИЯ

Народната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“ ще отпечата книгата **„Арменски жития V-XV век“**, подпомогната от конкурса на Министерството на културата „Помощ за книгата“. Житията са били публикувани на руски език през 1996 г., като част от по-голям академичен труд. През 1994 г. Институтът за древни ръкописи „Месроп Машоц“, съвместно с Института за литературата „Манук Абегиан“ и Националната академия на науките на Република Армения, посвещават на 1700-годишнината от приемането на християнството в Армения книгата „Арменски жития и мъченичества V-XVII в.“. Древните ръкописи стават достояние на широката публика, която се интересува от средновековната история и литература, благодарение на отличния превод от грабар (древния арменски език) на дфн ст.н.с. Кнарик Тер-Давтян от Института за литература.

Тя е известен изследовател на арменската литература от Средновековието и преводач. В началото на 70-те години на XX в. издава в свой превод „Паметници на арменската агиография“. В 2005 г. излиза от печат още един неин голям и изключително сложен превод – „История на Армения“ на Агатангехос, в който се описва приемането на християнството в 301 г. В работата си тя е била подкрепена (както и в другите ѝ трудове) от бившия директор на Института за древни ръкописи и неин съпруг акад. Сен Аревшатян. Заедно с него, според преценката на специалистите, двамата са създали книга с несъмнени литературни и духовни ценности – образец за преводаческа дейност.

Встъпителните думи преди всяко житие в бъдещата книга „Арменски жития V-XV век“ са отново на съставителката Кнарик Тер-Давтян. Някои от публикуваните текстове са били отпечатани през XIX век, други – малко по-късно, но много голяма част от тях са от ръкописите на Матенадарана – библиотеката на Института „Месроп Машоц“. За това какви ценности се пазят в това огромно книгохранилище говорят дори само две цифри, характеризиращи неговия фонд. Ръкописната му сбирка наброява повече от 17 000 тома, от които 14 000 са на арменски език.

На български език нашите читатели ще могат да прочетат средновековните текстове чрез превода на Арманд Басмаджиян, който вече веднъж беше отличен от Съюза на преводачите за книгата си „Арменска литература V-XVIII век“ (2001 г.). Негови са и някои пояснения в текста, както и добре съставеният речник в края на томчето. В книгата ще бъде приложена и една кола с цветни илюстрации от миниатюри с образите на някои от светците.

БИБЛИОГРАФСКИ ПОРТРЕТ НА ПРОФ. ВЛАДКО МУРДАРОВ

ДОНКА ПРАВДОМИРОВА

Библиографската книга се утвърждава като най-подходящата форма за синтезирано представяне на резултатите от научния и творческия труд на човека още в древността. Подобно на рисувания портрет, тя зримо показва личностната ноосфера на съответния учен или творец към момента на житейска равностетка.

Открояващите се напоследък персоналии, във варианта си на биобиблиографии, са за такива емблематични личности на нашето съвремие като проф. Марко Семов, акад. Антон Дончев, проф. Андрей Пантев, Йордан Радичков... До тях достолепно се нарежда и библиографският портрет на един от „най-изявените и даровити представители на съвременното българско езикознание“ – проф. дфн Владко Мурдаров. Тази квалификация принадлежи на друг не по-малко известен български езиковед – чл. кор. Тодор Бояджиев, затова тя не трябва да се възприема като формална похвала, а като заключение, което вярно и обективно определя мястото на Вл. Мурдаров в историята на българското езикознание.

Биобиблиографията е съставена по повод 60-годишнината на езиковеда и е своеобразна равностетка на извървяния от него научен и творчески път до този момент. Още при първото обзорно прелистване на библиографската книга се констатира, че е съставена с висок професионализъм и с респект към библиографираното лице. Съставителката Ефросина Ангелова-Пенкова и научната ѝ редакторка – ст.н.с. Цветанка Панчева, са работили в отличен екип и са приложили възможно най-добрите методически практики от българската традиция в този жанр. Те са имали нелеката, но привлекателна за всеки добър професионалист задача – да създадат библиографски портрет на личност с многопосочни и разностранни научни интереси, изявяващ се едновременно като учен, преводач на художествени творби, педагог и популяризатор на съвременния български правопис. Априори, ще изтъкна, че авторките са се справили блестящо. И това не е колегиална похвала, а строга констатация, която ще обоснова в следващите редове.

Ефросина Ангелова-Пенкова и Цветанка Панчева следват установената структура за персоналията, но същевременно се съобразяват с индивидуалните особености на библиографираното лице. Персоналията се изгражда от традиционните структурни елементи за този жанр: въвеждаща биографична студия, летопис на по-важните дати от живота и дейността на проф. Владко Мурдаров, които съставляват фактографската част, и които имат за задача да въведат читателя в духовния свят на библиографираното лице. В професионалния си стремеж да изградят верен и огледално отразяващ индивидуалността на проф. Владко Мурдаров портрет, съставителката и редакторката включват две въвеждащи статии. Първата е на чл. кор. Тодор Бояджиев, който синтезирано и информационно наситено очертава многопосочната езиковедска дейност на юбиляра и определя мястото и приносите му в българското и славистичното езикознание. Втората статия принадлежи на доц. Виолета Дечева и представя Владко Мурдаров като преводач на немскоезичната драма. Без да имам за задача да оценявам научното му представяне, изкушавам

се да отбележа, че и двамата автори насищат изследванията си с богата фактология, която е великолепно прелюдия към библиографския текст. Освен че включват две, а не една статия за лицето, библиографките още в тази част се съобразяват с индивидуалността на своя обект. И двете статии се допълват с резюмета на немски език, предвид на факта, че библиографията ще представлява интерес и за немскоезичните езиковеди, тъй като проф. Владко Мурдаров не само превежда немска драматургия, но и изследва влиянието на виенската и мюнхенската славистика върху развитието на българското езикознание.

Същинската, библиографската, част на книгата следва традицията на персоналията. Тя се изгражда от два основни блока. (Използвам тази дума, тъй като те не са обособени в два водещи раздела, а са в последователна система на своето разнообразие.) В първия са отразени произведенията на Владко Мурдаров, а във втория – литературата за него. Ще си позволя да отбележа, че е било по-добре тези два раздела да се обозначат чрез типологичните наименования *Произведения на...* и *Литература за...*, тъй като съставляват основополагащата конструкция на библиографията „personalia“, те са общите понятия, които подлежат на конкретизация и зрително насочват читателя към съответните библиографски текстове.

Произведенията на проф. Мурдаров са систематизирани в няколко групи, които разкриват многообразието на неговото авторство. Намирам този подход за изключително удачен, тъй като ако се следва, на първо място, строгата хронология, многопосочните му изяви биха се „размили“ по темпоралната ос. А в случая още в корпуса се открояват магистралите, по които се развива духовната му дейност, а именно: *Авторски трудове*, *Научно ръководство и рецензии на дисертационни трудове*, *Редакторска и консултантска дейност*, *Преводаческа дейност*. Съставителката и редакторката обаче не спират до тези обобщаващи деления, а продължават да търсят индивидуалността на проф. Мурдаров в нейните детайли, като по този начин наслагват няколко пластъта библиографска информация (знание), която е видима и обозрима за читателя (потребителя). Делът *Авторски трудове* започва с *Дисертационни трудове* и продължава с *Книги и учебници*, *Студии и статии*, разделени на научноизследователски и научнопопулярни, *Рецензии и съобщения*, *Интервюта*, *Непубликувани документи*. Впечатлява решението в дела *Книги и учебници* да се включат и съставените от проф. Мурдаров книги като „Правописен речник“ (№ 26) и „Отмъщението на думите“ (№ 27), за да бъде информацията изчерпателна по признака „вид издания“, а в дела *Съставителска дейност* да присъстват с препратките си. Струва ми се обаче, че избраният подход ненужно усложнява структурата.

Заложения в цялостната методика принцип за максимално екстрахиране на възможните информационни полета, Ефросина Ангелова-Пенкова изпълнява последователно и в следващите дялове.

За дела *Книги и учебници* бих искала да отбележа още един подход, който от години отстоявам и намирам за най-подходящ. Имам предвид сводното описване на рецензиите към записа на всяка книга на библиографираното лице. По този начин изследователите получават информация за първоначалната научна рецепция на съответното изследване. Истина е, че рецензиите по характер принадлежат към литературата за лицето и за да не се накърни този дял, биха могли да се регистрират и в него, но вече като самостоятелни библиографски единици. Такъв подход е приложен в библиографията „Дмитрий Лихачов в България“. Книгите на проф. Владко Мурдаров са обект на 37 рецензии, които значимо свиват дела *Литература за лицето*.

Съставителката представя детайлно издирените източници и в останалите раздели. Например, във второто генерално направление на интелектуалната дейност на проф. Мурдаров – преводачеството – те са обособени на: *Художествена*

литература, Специализирана езиковедска литература, Популярна литература, Филми. Постъпателното делене на общите теми на следващи по-конкретни тематични рубрики, последователно приложено в целия библиографски текст, е сред големите достойнства на персоналията, чрез него са декодирани възможните научноизследователски и творчески занимания на юбиляра.

Библиографското знание за научната и творческа дейност на проф. Мурдаров е задълбочено представено и по вертикала „степен на библиографската характеристика“. За да допълни формалните библиографски записи с информация за съдържанието на самите произведения, съставителката придружава една голяма част от тях с анотации, в които личат не само библиографският й професионализъм, но и филологическата й компетентност. Но като че ли и това не я удовлетворява напълно. Решила да изчерпи цялата палитра на съвременната методика, тя издирва и добавя към записите на традиционните, книжните публикации, адресите на електронните им варианти. (За тези, които имат такава версия.) По този начин онези читатели, които разполагат с персонални компютри ще могат веднага да потърсят интересуващите ги текстове на езиковеда. А специално за библиотекарите и библиографите, както и за изследователите, които вече трябва да цитират електронни източници, записите са образец пример за международна стандартна издържаност.

С дела *Преводаческа дейност* се затваря цикълът *Произведения на библиографираното лице*.

Вторият основен дял в структурата на библиографията „personalia“ е *Литература за лицето*. В случая, както вече отбелязах, този дял е донякъде непълен, тъй като в него не са отразени рецензиите. Подобни дублирания се практикуват и са оправдани. Чрез тях се постига пълнота на разделите, които са обособени по друг признак и той изисква включването на документи, които веднъж вече са попаднали в някакво друго деление.

Една от спецификите на изследователската дейност на проф. Владко Мурдаров, е, че още с подготовката на първия си дисертационен труд той се вписва като учен в чуждо научно пространство, конкретно в австрийското. Съобразно този факт, струва ми се, че типичният за персоналията дял *Лицето в други страни* е могъл да се обособи и тук. Българският езиковед има 14 публикации в чужбина, основно в Австрия и Германия, а публикациите за него там са 11, или общо 25 заглавия. Този, според мен, съзнателен пропуск на съставителката се компенсира чрез биографичните статии за него и чрез общия преглед на дела за неговите публикации.

Както е видно от изложението дотук, Ефросина Ангелова-Пенкова и научният й редактор – ст.н.с. Цветанка. Панчева, създават изключително богат библиографски портрет на проф. Мурдаров. Специалистите обаче знаят, че колкото и да е „разпредметен“ информационният модел на основния текст, той не изчерпва методическите възможности на библиографията, след него идва ред на справочния апарат. В случая той се изгражда от четири показалеца: именен, на заглавията на произведенията на проф. Мурдаров, на преводите му и на периодичните издания, в които са отпечатани произведенията му. Специфичен, произтичащ от индивидуалната характеристика на езиковеда, е показалецът на преводите. Съставителката е избрала най-подходящата форма. На първо ниво, азбучно, се представят имената на превежданите автори, а след тях преведените им на български език произведения. Този показалец доизгражда картината за преводаческата дейност на проф. Мурдаров, представена в корпуса по жанрове. Направих си труда да изчисля най-общо колко автори е превеждал езиковедът и останах изненадана от числото – 66. При това веднага се виждат предпочитанията му към Петер Турини, Елфриде Йелинек, Петер Хандке, Артур Шницлер.

Навлязла в дълбините на духовността на проф. Вл. Мурдаров, съставителката намира методическо решение за открояване на още едно направление на езиковедската му дейност – популяризирането на езиковата култура в най-широкото публично пространство чрез средствата за масова комуникация – периодичен печат, радио, а от 2007 г. – и на електронен адрес. Под формата на приложение тя съставя списък на всички водени от езиковеда рубрики, което е необичайна за библиографията форма, а и не само за нея. Рубриките са подредени по азбучен ред, а след тях в хронологичен ред източниците, в които присъстват. Например, бързо се констатира, че за рубриката „Непротивоезикоругателствувайте“, водена във в. „Демокрация“ за периода 2000-2002 г., проф. Мурдаров е подготвил 103 езикови справки, а в „Демокрация днес“ за периода 2005-2007 г. – 92 !!! Преглеждайки този списък, интуитивно, а може би съвсем логично, сравнявах проф. Вл. Мурдаров с акад. Ал. Теодоров-Балан, който със същото усърдие работи за общонародна езикова култура през първата половина на XX в. До този щрих в частта *Приложения* присъства още един необичаен елемент – списък на преведените от Владко Мурдаров пиеси, играни на българска сцена, като се посочва и театърът, който ги е представил, а също и театралният сезон. Тези приложения са прекрасна илюстрация към твърдението на големия руски библиограф А. В. Соколов, че библиографското търсене има характера на детективското, то стига до най-малките, но съществени подробности по съответната тема. Без колебание твърдя, че Ефросина Ангелова-Пенкова е постъпила тъкмо така. Тя разкрива не само генералните духовни пътеки на проф. Мурдаров, но библиографски очертава и по-скритите му на пръв поглед „духовни производни“, както се изразява Балан.

Обобщени от гледна точка на библиографската методика и технология, достоинства на персоналията като цяло са следните:

1. Постигната е пределната пълнота на източниците по темата.
2. Библиографските записи на издирените документи са във възможно най-пълната си форма: формализирано библиографско описание, придружено с анотация, плюс библиографски запис на електронната версия на документа, ако има такава, което се явява и достойнство на самия процес на библиографското издирване.
3. Записите на издирените заглавия са систематизирани в изключително подробен информационен модел, който постъпателно извежда на повърхността възможните информационни полета, обособени по най-различни признаци на издирените документи: вид на авторските изяви на проф. Мурдаров, вид на изданията, жанр на произведенията, хронология на публикациите и съответно, версията им – книжна или електронна, а за драматургичните преводи и театралната им постановка.

От беглия преглед на структурата и информационните възможности на разглежданата биобиблиография е видно, че в системата от персоналии за български учени се прибавя още един изключително богат библиографски портрет. Портретът на видния езиковед, преводач, педагог и популяризатор на българската езикова култура – проф. дфн Владко Мурдаров.

Ангелова-Пенкова, Ефросина Антонова. Владко Мурдаров : Биобиблиография / Науч. ред. Цветанка Хр. Панчева. – София : Нар. библ. Св. Св. Кирил и Методий, 2008. – 195 с.; 21 с. прил.

БИБЛИОГРАФСКИ СПРАВКИ

0 Общ отдел

00 Общи въпроси на науката и културата

Културно-историческото наследство – мост между поколенията. Книги и статии. 1992-2007. 122 загл. Бълг. ез. Март 2008. НБКМ

002 Печат. Книгознание. Документция. Информационна дейност

Арабски автори, преведени на бълг. език. Книги. 1944-2007. 82 загл. Март 2008. НБКМ

Джонатан Суифт на бълг. ез. Книги. 1878-2007. 38 загл. Януари 2008. НБКМ

Тодор Филипов Чипев и издателство „Г. Ф. Чипев“. 1878-2007. 17 загл. Бълг. ез. Май 2008. НБКМ

05 Списания и периодични издания с общ характер

История и развитие на периодичния печат в България. Книги. 1878-2007. Статии. 1992-2007. 93 загл. Бълг. ез. Март 2008. НБКМ

Медия. Книги и статии. 1992-2007. 88 загл. Бълг. и англ. ез. Януари 2008. НБКМ

1 Философия

159.9 Психология

Възрастова спецификация на агресивните прояви в детството. Книги и статии. 1992-2008. 62 загл. Бълг. и рус. ез. Януари 2008. НБКМ

Групова динамика. Книги и статии. 313 загл. Бълг. и англ. ез. Април 2008. НБКМ

Психоложката Мадлен Алгафари. Книги и статии. 2001-2007. 9 загл. Бълг. ез. Януари 2008. РБ См

2 Религия. Теология

23/28 Християнска религия

Чудотворната икона. Книги и статии. 1878-2007. 21 загл. Бълг. ез. Март 2008. НБКМ

3 Обществени науки

314 Демография. Изучаване на населението

Демографската ситуация в България. Книги и статии. 1999-2007. 24 загл. Бълг. ез. Август 2007. РБ Пл

316 Социология. Социална психология

Нови форми на младежки субкултури в контекста на блог комуникацията. Книги и статии. 1992-2008. 64 загл. Бълг., англ. и фр. ез. Юни 2008. НБКМ

327 Международни политически отношения. Световна политика. Международна политика. Дипломация

Италия и Близкия изток. Външна политика

на Италия след 1992 г. Книги и статии. 1992-2007. 54 загл. Бълг. и англ. ез. Март 2008. НБКМ

Италия и Близкия изток. Конфликтите в Близкия изток след 2000 г. Книги и статии. 2000-2007. 220 загл. Бълг. и рус. ез. Март 2008. НБКМ

Конфликтът между Индия и Пакистан за Кашмир. Книги. 1970-2007. Статии. 1992-2007. 56 загл. Бълг., рус. и англ. ез. Март 2008. НБКМ

Участието на Англия в борбата срещу тероризма. 1992-2008. Статии. 21 загл. Бълг. ез. + 20 full text. Март 2008. НБКМ

328 Парламенти. Представителни органи. Правительства

Корупцията в Смолянска област. Статии. Януари – октомври 2007. 18 загл. Бълг. ез. Ноември 2007. РБ См

331.1 Теория на труда. Икономика на труда. Взаимоотношения между работещи и администрация (работодатели)

Роля на работодателя при подбор на персонала. Книги и статии. 60 загл. Бълг. ез. Април 2008. НБКМ

334 Организационни форми и споразумения на стопанска дейност. Кооперативно дело, кооперация

Обстоятелства, фактори, пречки за развитието на предприемачеството в България. Книги и статии. 258 загл. Бълг. и англ. ез. Януари 2008. НБКМ

336 Финанси. Митническо дело. Банково дело. Пари

Лизинг, финансов лизинг. Книги. 1998-2008. Статии. 2003-2008. 63 загл. Бълг. ез. Април 2008. НБКМ

Особености на облагане доходите на ЕТ, теоретични основи на данъчното облагане. Книги и статии. 75 загл. Бълг. ез. Април 2008. НБКМ

Паричната политика на БНБ през прехода от централизирано към пазарно стопанство в България. Книги и статии. 1991-2007. 43 загл. Бълг. ез. Ноември 2007. РБ Пл

338 Икономическо положение. Икономическа политика. Управление. Планиране. Производство. Услуги. Цени

Пазарна среда и влиянието ѝ при реализирането на туристически продукти. Книги и статии. 2000-2007. 14 загл. Бълг. ез. Октомври 2007. РБ Пл

339 Търговия. Международни икономически отношения. Световно стопанство

Електронната търговия в международния

бизнес – същност, резултати и перспективи за българския бизнес. Книги и статии. 1997-2007. 49 загл. Бълг. ез. Ноември 2007. РБ Пл

34 Право. Наука за държавата и правото
Книги по право в НБКМ за 2005. 316 загл. Бълг., рус., англ. и нем. ез. Януари 2008. НБКМ

341 Международно право
Европейска заповед за арест и екстрадиция. Книги и статии. 12 загл. Бълг. и англ. ез. + 38 full text. Юни 2008. НБКМ

Хуманитарна интервенция. Статии. 1992-2008. 50 загл. + 30 full text. Бълг. и англ. ез. Февруари 2008. НБКМ

342 Държавно право. Конституционно право. Административно право
Политика за защита на личните данни. Книги и статии. 23 загл. Бълг. и англ. ез. + 22 загл. full text. Април 2008. НБКМ

343 Наказателно право. Наказателен процес. Учение за престъплението. Криминология
Изпиране на пари. Организирана престъпност. Книги и статии. 1992-2008. 435 загл. Бълг., рус. и англ. ез. Февруари 2008. НБКМ

35 Обществено управление. Военно изкуство. Военни науки
Богдан Илиев Белковски – военен инженер. Фактогр. справка. Март 2008. РБ См

351 Основни задачи на общественото управление
Трудова книжка, трудов стаж. Книги и статии. 1952-2008. 74 загл. Бълг. ез. Април 2008. НБКМ

352/353 Местни органи на управление
Местно самоуправление. Книги. 1878-2007. Статии. 1992-2007. 142 загл. Бълг. и англ. ез. 20 загл. full text. Февруари 2008. НБКМ

371 Организация на възпитанието и образованието. Училищно дело
Професионално-педагогическият тренинг като форма на квалификация на детския учител. Книги и статии. 1990-2007. 41 загл. Бълг. ез. Март 2008. НБКМ

372 Съдържание и форми на работа в предучилищното възпитание и в основното образование. Учебни предмети и учебници за начални и основни училища
Периодичният печат за деца след 2000 г. и участието му във формирането на днешното дете като читател. Книги и статии. 1992-2008. 37 загл. Бълг. ез. Февруари 2008. НБКМ

372.3 Занимания в предучилищна възраст
Интерактивни техники за формиране на комуникативни умения на децата от предучи-

лищна възраст. Книги и статии. 1993-2007. 42 загл. Бълг. ез. Декември 2007. РБ Пл

372.4 Основно образование
Буквари. Начално образование. Учебни програми. Сравнително образование. Книги и статии. 1992-2008. 67 загл. Бълг. ез. Юни 2008. НБКМ

372.8 Други учебни предмети. Методика на обучението на отделните учебни предмети
Българското филмово изкуство за изграждане на гражданска позиция в обучението по родна история в XI клас. Книги и статии. 1997-2007. 48 загл. Бълг. ез. Септември 2007. РБ Пл
Използване на мултиперспективния подход за представяне на историческата личност. Книги и статии. 1980-2004. 23 загл. Бълг. ез. Ноември 2007. РБ Пл

374 Извънучилищно образование и възпитание. Културно-просветна работа
Илия поп Киряков Белковски – възрожденски и просветен деец. Фактогр. справка. Бълг. ез. Март 2008. РБ См
Читалище „Просвета“ – Златоград. Книги и статии. 2003 – октомври 2007. РБ См

39 Етнология. Етнография. Нрави. Обичаи. Бит. Фолклористика
Родопски книжовници и други автори за фолклора и етнографията на Средните Родопи. Книги, части от книги и сборници. Библиографии. 104 загл. Бълг. ез. Март 2008. РБ См

5 Математика. Естествени науки
502 Природа. Изучаване и опазване на природата. Опазване на растителния и животинския свят
Опазване на околната среда в Смолянския край. Статии. 2007. 153 загл. Бълг. ез. Януари 2008. РБ См

6 Приложни науки. Медицина. Техника. Селско стопанство
615 Фармация. Фармакология. Обща терапия. Токсикология
Семейно консултиране. Книги и статии. 1992-2007. 19 загл. Бълг. ез. Януари 2008. НБКМ

616.8 Болести на нервната система. Невропатология
Специфика на хипнотерапията и области на приложение. Книги и статии. 1992-2007. 26 загл. Бълг. ез. Март 2008. НБКМ
Сугестопедия и сугестология. Професор Г. К. Лозанов. Книги и статии. 1945-2007. 48 загл. Бълг. ез. Март 2008. НБКМ

620 Изпитване на материалите. Стокознание. Евелтийви централи. Обща енергетика
Енергийната политика на България. Книги

и статии. 1970-2007. 306 загл. Бълг. и нем. ез. Януари 2008. НБКМ

681 Фина механика. Автоматика. Техническа кибернетика

Блогът като медия. Книги и статии. 2000-2008. 42 загл. Бълг. и англ. ез. Януари 2008. НБКМ

Електронната търговия в международния бизнес – същност, резултати и перспективи за българския бизнес. Книги и статии. 1997-2007. 49 загл. Бълг. ез. Ноември 2007. РБ ПЛ

7 Изкуство. Художествени занаяти. Фотография. Музика. Развлечения. Игри. Спорт

73/76 Изобразителни изкуства и художествени занаяти

Дърворезбарят-родопчанин Петър Кушлев. Книги и статии. 34 загл. Бълг. ез. Юни 2008. РБ См

Професор Асен Василев – дърворезбар. Книги и статии. 40 загл. Бълг. ез. Май 2008. РБ См

Художникът Михаил Карапунов на 80 г. Книги и статии. 36 загл. Бълг. ез. Януари 2008. РБ См

785 Инструментална музика. Симфонична музика. Ансамблова музика

Емил Камиларов – цигулар и педагог (1928-2007). Книги и статии. 31 загл. Бълг. ез. Април 2008. РБ См

792 Театър. Сценично изкуство

Макс Райнхард. Книги и статии. 1878-2007. 70 загл. Бълг., рус., англ. и нем. ез. Април 2008. НБКМ

8 Езикознание. Филология. Литература

808.67 Български език

Названия на народности в бълг. и полски език. Етноними и етнолингвистика. Книги и статии. 1992-2007. 63 загл. Бълг., пол. и англ. ез. Май 2008. НБКМ

Особености на българския език в Кюстендилския санджак. Книги и статии. 1878-2007. 11 загл. Бълг. ез. Април 2008. НБКМ

82.0 Теория на литературата. Литературна техника

Цветан Тодоров Боров. Книги и публикации в пер. печат. 1964-2008. 135 загл. Бълг. ез. Март 2008. НБКМ

Цветан Тодоров Боров на чужди езици в НБКМ. Книги. 1967-2007. 27 загл. Рус., англ., фр. ез. Март 2008. НБКМ

Проблеми на френския структурализъм. Книги и статии. 1948-2007. 168 загл. Бълг., рус., англ., ит. и фр. ез. Март 2008. НБКМ

Проблеми на френския структурализъм. 1981-2007. Книги и статии. 70 загл. Рус., англ., ит. и фр. ез. Март 2008. НБКМ

886.7 Българска литература

Жана Николова-Гълъбова. Библиография. Книги и статии. 1944-2008. 113 загл. Бълг. и нем. ез. Май 2008. НБКМ

Стефан Кожухаров. Публикации от и за него. Книги и статии. 1944-2008. 58 загл. Бълг., рус. и нем. ез. Май 2008. НБКМ

Йордан Милев. Книги и статии от и за него. 1964-2008. 260 загл. Бълг., рус., англ., чеш., белорус., киргиз., молдов., азерб., таджик., и туркмен. ез. Юни 2008. НБКМ

Образът на Васил Левски в художествената литература и изкуството. Книги и статии. 1878-2007. 308 загл. Бълг. ез. Април 2008. НБКМ

Писателят Ганчо Керечев. Литература от и за него. Книги и статии. 2007. 23 загл. Бълг. ез. Януари 2008. РБ См

Поетът Петър Динчев на 70 г. Книги и статии. 40 загл. Бълг. ез. Март 2008. РБ См

Родопите в българската художествена литература – литературна критика. Книги и статии. 39 загл. Бълг. ез. Март 2008. РБ См

Родопите в българската художествена литература – наследство и приемственост. Книги. 256 загл. Бълг. ез. Февруари 2008. РБ См

9 География. Биографии. История

904 Паметници на културата на историческите периоди. Археологически паметници. Старини

Римски пътища в България. Книги и статии. 1878-2007. 15 загл. Бълг. ез. Март 2008. НБКМ

908 Краезнание

Краеведът Петър Маринов за Смолян, неговите околности и хората. Книги и статии. 35 загл. Бълг. ез. Май 2008. РБ См

Салих Ага – Пашмакийски управител. Книги и статии. 37 загл. Бълг. ез. Февруари 2008. РБ См

Село Кунино – исторически и археологически сведения. Книги. 1878-2007. 6 загл. Бълг. ез. Февруари 2008. НБКМ

92 Биографии

Атанас Натев. Библиография. Книги и статии. 1944-2008. 255 загл. Бълг. и нем. ез. Май 2008. НБКМ

Ахмед Доган. Интервюта. Книги и статии. 1989-2008. 106 загл. Бълг. ез. Март 2008. НБКМ

Списък на библиотеките-участници

НБКМ – Народна библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“

РБ ПЛ – Регионална библиотека „Хр. Смирненски“, Плевен

РБ См – Регионална библиотека, Смолян

Редактор *Елха Денева*
elha_deneva@abv.bg